

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

LET'S TALK ABOUT DRUGS:

Procena obrazovanja o drogama u
Bugarskoj, Mađarskoj, Litvaniji,
Poljskoj i Srbiji

REGIONALNI IZVEŠTAJ

2020

Autori publikacije - Maria Plotko, J. Stola, I. Molnar, P. Sarosi, T. Jovanovic, R. Karczewska, K. Smukowska, M. Arlauskaitė, Y. Georgieva.

Prevod na srpski – Teodora Jovanović

Lektura – Nina Šašić

Zahvalnice

Autori izražavaju zahvalnost svim učesnicima studije i nacionalnim partnerima na njihovom vremenu i doprinosu u izveštaju.

Navođenje izvora je neophodno kada se koriste bilo koji delovi ili cela publikacija. Preporučeni format citata:

Maria Plotko, J. Stola, I. Molnar, P. Sarosi, T. Jovanovic, R. Karczewska, K. Smukowska, M. Arlauskaitė, Y. Georgieva. LET's Talk about drugs: Procena obrazovanja o drogama u Bugarskoj, Mađarskoj, Litvaniji, Poljskoj i Srbiji. Regionalni izveštaj. Vilnius, Lithuania: Eurasian Harm Reduction Association, 2020.

Publikacija Engleskom, Litvanskom, Bugarskom, Mađarskom I Poljskom je dostupna na:

<https://drugeducationyouth.org/>

Ovaj izveštaj je rezultat projekta LET's Talk about drugs – new MEthods of communication with youth – **LET ME (Hajde da razgovaramo o drogama - novi metodi komunikacija sa mladima - LET ME)** koji finansira Evropska Komisija (ERASMUS+ program).

Napomena

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji predstavljaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju stavove Evropske Komisije, i Nacionalne Agencije. Komisija i Nacionalna Agencija ne mogu biti odgovorne za njihovu bilo kakvu upotrebu.

SADRŽAJ

Pozadina studije	4
Profili zemalja	4
Bugarska	4
Mađarska	6
Litvanija	9
Poljska	12
Srbija	14
Zaključci	17
Rezultati kvantitativnih istraživanja	18
Rezultati kvalitativnih istraživanja	26
Bugarska	26
Mađarska	26
Litvanija	28
Poljska	29
Srbija	30
Zaključci i preporuke	32
PRILOG 1	33
Sažetak protokola istraživanja procene edukacije o drogama	33
Informisani pristanak	44

Pozadina studije

Kao društvo pokušavamo da sprečimo upotrebu droga među mladima više od jednog veka. Korišćene su razne metode za nagovaranje mladih da apstiniraju. Kada govorimo o drogama, upotreba droga se obično poistovećuje sa zloupotrebom droga, a apstinencija se tretira kao jedino merilo uspeha i jedina prihvatljiva opcija koju učimo. Nisu pružene informacije o tome kako smanjiti rizike ili sprečiti zloupotrebu za one koji eksperimentišu sa upotrebom supstanci, a smanjenje štete nije pomenuto ni u jednom dokumentu koji se odnosi na edukaciju o drogama. Da bi programi edukacije o drogama funkcionisali, moraju da budu prihvaćeni i da odgovaraju njihovim ciljnim zajednicama.

U junu do jula 2020. godine sprovedena je procena edukacije o drogama u Bugarskoj, Mađarskoj, Litvaniji, Poljskoj i Srbiji na osnovu metodologije (Aneks 1) koju je razvilo Evroazijska asocijacija za smanjenje štete u okviru **LET's Talk about drugs – new METHODS of communication with youth – LET ME** projekat finansira Evropska komisija (program ERASMUS +). Cilj studije bio je proceniti postojeću edukaciju o drogama i njenu efikasnost, detaljnije pregleda dostupne informacije o drogama i kako ih mladi doživljavaju, kao i da ispita metode i alate koje različiti akteri koriste za razgovor o drogama sa mladima, te sakupi najbolje prakse.

Da bi se postigao ovaj cilj, preduzeti su sledeći koraci:

- Kvalitativna procena postojećih praksi edukacije o drogama i njihove uočene efikasnosti
- Kvantitativna procena iskustava mladih sa edukacijom o drogama i njihovoj efikasnosti, kroz analizu njihovog znanja i mišljenja o drogama i upotrebi droga

Metodologiju su odobrili etički komiteti u Srbiji i Mađarskoj. Od svih učesnika u pet zemalja zatraženo je da potpišu obrasce za saglasnost. Ispitanici i za kvalitativne i za kvantitativne komponente studije izabrani su putem društvenih mreža i kontakt liste partnerskih organizacija uključenih u sprovođenje projekta i rad sa mladima i/ili na smanjenju štete.

Profili zemalja

Bugarska

Upotreba droga među mladima u Bugarskoj prilično je česta. Najnovije istraživanje stanovništva, sprovedeno 2016. godine, ukazuje na to da je upotreba ilegalnih droga koncentrisana među mladima starosti 15–34 godine. Kanabis je i dalje najčešće korišćena nedozvoljena supstanca, a sledi je MDMA/ekstazi¹. U studiji² iz 2017. godine među učenicima (od 9. do 12. razreda) 26,2% učesnika izjavilo je da su drogu koristili bar jednom u životu. Najčešće pominjane supstance bile su: marihuana (21%), hašiš (8,7%), amfetamini (4,9%), kokain (4,5%), metamfetamini (3,5%), sintetički kanabinoidi (3,2%) i ekstazi (3,1%)³. Oko 7,4% učenika prijavilo je da prvi put koristi kanabis u dobu od 16 do 18 godina, dok je 1,9% navelo da su u ovom uzrastu prvi put koristili amfetamine, a 1,4% kokain. Među najčešće pominjanim razlozima za prvu upotrebu psihoaktivne supstance bili su „iz radoznalosti, da se proba nešto nepoznato“ (6,7%), „iz zadovoljstva, kako bi se iskusio privremeni prijatan efekat“ (5,8%) i „iz dosade, da bi se nešto uradilo“ (3,2%).

2017. nacionalno istraživanje među mladima od 20 do 34 godine o stavovima i upotrebi psihoaktivnih supstanci pokazalo je sličnu životnu prevalenciju i vrste supstanci koje se koriste među mladom populacijom. Oko 19% ispitanika izjavilo je da je drogu koristilo bar jednom u životu, a 16,3% je koristilo marihuanu, 4,3% amfetamina, 4,1% kokaina, 3,7% hašiša, 2,5% metamfetamina i 2,4% ekstazija⁴. Među najčešćim razlozima za prvu upotrebu droga u ovoj starosnoj grupi bili su „iz radoznalosti, da isprobam nešto nepoznato“ (11,4%), „iz zadovoljstva, da bih doživeo privremeni prijatan efekat“ (4,3%) i „da bih bio prihvaćen drugi, grupa, kompanija“ (3,1%). Preko polovine (58,3%) učesnika studije podržalo je izjavu da je zloupotreba droga krivično delo i da treba biti

1 EMCDDA. n.d. "Bulgaria country report 2019." https://www.emcdda.europa.eu/countries/drug-reports/2019/bulgaria/drug-use_en.

2 The National Focus Center for Drugs and Drug Addiction commissioned ESTAT Ltd. to conduct the study in November to December 2017 using the methodology of the National Focus Center, with an average of 3,700 students in 9th to 12th grade from 47 schools (189 classes) nationwide (<http://www.nfp-drugs.bg/bg/?&ittype=174&info=2693>).

3 Ibid.

4 http://anketi.info/images/folder/ar_2018.pdf.

kažnjena zatvorom.⁵ Postojeći programi edukacije i prevencije droga obično se odnose na heroin i upotrebu droga ubrizgavanjem, što prema podacima ne odgovara iskustvima mladih ljudi o upotrebi droga.

Upotreba droga je u Bugarskoj *de facto* kriminalizovana. Iako se upotreba *per se* ne kažnjava, posedovanje supstanci je inkriminisano. Kazneni zakonik⁶ uzima u obzir razlike između supstanci visokog i umerenog rizika.⁷ Posedovanje droga visokog rizika kažnjava se zatvorom od 1 do 6 godina i novčanom kaznom od 1000 do 5000 evra, za supstance umerenog rizika do 5 godina zatvora i novčanom kaznom od 500 do 2500 evra. Krivični zakon kaže da bi se „u beznačajnim slučajevima“ kazna mogla smanjiti na novčanu kaznu od 500 EUR bez zatvorske kazne, ali nigde se ne definiše šta znači „beznačajan slučaj“ i na sudiji je da odluči. U praksi se ovaj „beznačajan slučaj“ odnosi samo na prvo krivično delo.

Politike prema drogama u Bugarskoj regulisane su Zakonom o kontroli opojnih supstanci i prekursora, koji utvrđuje mehanizme koordinacije i precizira subjekte koji su uključeni u aktivnosti u oblasti droga. Politike i aktivnosti koje se tiču droga reguliše Nacionalna strategija za droge, koju je usvojio Savet ministara. Najnovija Nacionalna strategija za droge usvojena je 2014. godine zajedno sa akcionim planom i budžetom koji su istekli 2018. godine. Ova strategija bila je usredsređena na smanjenje ponude droga i potražnje za njima, a u njoj su navedeni sledeći prioriteti: javno zdravlje i zdravlje i društveno funkcionisanje pojedinaca, zaštita društva od tržišta droga i smanjenje potražnje za ilegalnim drogama. Tokom ovog perioda redovno su se održavali održavali radni sastanci Ministarstva zdravlja, Ministarstva obrazovanja, Nacionalnog centra za zavisnosti od droga i predstavnici nevladinih organizacija. Nacionalni centar za zavisnosti od droga 2019. godine je zatvoren i restrukturiran kao deo Nacionalnog centra za javno zdravlje i analizu, a Nacionalna strategija za droge za 2019-2023. godine još nije usvojena. Ovo ukazuje na mogućnost da vlasti ne prepoznaju politike prema drogama kao politički prioritet.

Nacionalni savet za droge je telo pri Savetu ministara Republike Bugarske koje je, pošto funkcioniše na međuministarskom nivou, odgovorno za implementaciju i koordinaciju politika prema drogama. Njime predsedava Ministar zdravlja i ono uključuje predstavnike iz svih relevantnih ministarstava. Koordinaciju na lokalnom nivou vrši 27 opštinskih saveta za droge i 27 centara za prevenciju i informisanje.

Saveti za Opojne supstance na opštinskom nivou razvijaju i usvajaju programe za borbu protiv zloupotrebe droga i trgovine drogom u skladu sa nacionalnim programima, obezbeđuju i koordinišu implementaciju opštinskih programa protiv droge i daju predlog budžeta, te otvaraju centre za preventivno informisanje. Centri za preventivno informisanje implementiraju nacionalne politike na terenu tako što sprovode preventivne aktivnosti i programe, kao i prikupljanje, skladištenje i analizu podataka neophodnih za pripremu, implementaciju i koordinaciju opštinskih programa protiv droga. Pored toga, postoje Lokalne Komisije za borbu protiv antisocijalnog ponašanja maloletnika, čiji su glavni fokus razvoj i implementacija specijalizovanih programa za decu i porodice u riziku od upotrebe droga. U 2017. godini je implementirano 85 takvih programa (u poređenju sa 65 u 2016. i 183 u 2015. godini).⁸

Intervencije na polju prevencije u Bugarskoj pretežno su informacione i edukacione prirode. Univerzalna prevencija implementirana je uglavnom kroz obrazovni sistem i nju koordiniše Ministarstvo obrazovanja i nauke. Većina intervencija u zdravstvenom obrazovanju implementiranom u školama kombinuje životne veštine i vršnjačko obrazovanje. Postoje su i neke intervencije usmerene ka roditeljima. Aktivnosti usmerene ka mladima uopšte uzev promovišu usvajanje zdravog stila života. Sve preventivne aktivnosti moraju biti u skladu sa Evropskim standardima za prevenciju zloupotrebe droga

Glavni ciljevi i odlike politike za prevenciju upotrebe droga Bugarske su: (a) ekspanzija sistematičnog zdravstvenog obrazovanja na polju sekundarnog obrazovanja; (b) razvoj i implementacija programa usmerenih ka deci i mladima; (c) uspostavljanje i obuka multidisciplinarnih timova; (d) implementacija medijskih kampanja; (e) ekspanzija sportskih i turističkih programa za decu i mlade; i (f) razvoj i implementacija programa za visokorizične grupe i aktivnosti za njihovu integraciju u zajednicu.⁹

Prema podacima koje je akademske 2017/2018. godine objavilo Ministarstvo obrazovanja i nauke, svih 28 regionalnih odeljenja za obrazovanje prijavilo sprovođenje preventivnih aktivnosti povezanih sa upotrebom psihoaktivnih supstanci. Kao što vidimo iz primera¹⁰ iz kampanja centara za preventivno informisanje koje se nalaze ispod, jedina poruka koju ove kampanje prenose jeste „reci ne drogama“, koja niti stimuliše dijalog niti pruža ikakve informacije.

5 Ibid.

6 <https://www.lex.bg/laws/ldoc/1589654529>

7 <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135758694>

8 http://anketi.info/images/folder/ar_2018.pdf.

9 EMCDDA. n.d. "Bulgaria country report 2019." https://www.emcdda.europa.eu/countries/drug-reports/2019/bulgaria/drug-use_en.

10 <https://bit.ly/31o0SW2>.

2017. godine Direkcija policije na nacionalnom nivou sprovela je preventivne aktivnosti u cilju ograničavanja upotrebe droga od strane dece. Ministarstvo unutrašnjih poslova pripremlilo je program pod nazivom „Policijski rad u školama“, koji postavlja specifične ciljeve povezane s univerzalnom prevencijom upotrebe droga među decom školskog uzrasta, gradi modele za bezbedno ponašanje među adolescentima i stvara među decom pozitivan stav prema policiji i njenim aktivnostima. Program je sadržao predavanja u vrtićima i školama, pri čemu je posebna pažnja bila posvećena štetnosti upotrebe droga.

Pored strategija i nacionalnih programa koji se tiču upotrebe droga i prevencije, Ministarstvo omladine i sporta ima sopstveni program pod nazivom „Nacionalni program za prevenciju različitih oblika zavisnosti i agresije među mladim ljudima“, za čije se finansiranje izdvaja iz poreza na kockanje, koji uglavnom mora da bude upotrebljen za prevenciju upotrebe droga.

Iako postoje podaci o upotrebi droga među mladim ljudima i različiti obrazovni programi povezani s upotrebom droga, ne pominje se smanjenje štete i nema dostupnih studija koje procenjuju efikasnost postojećeg obrazovanja o drogama.

Mađarska

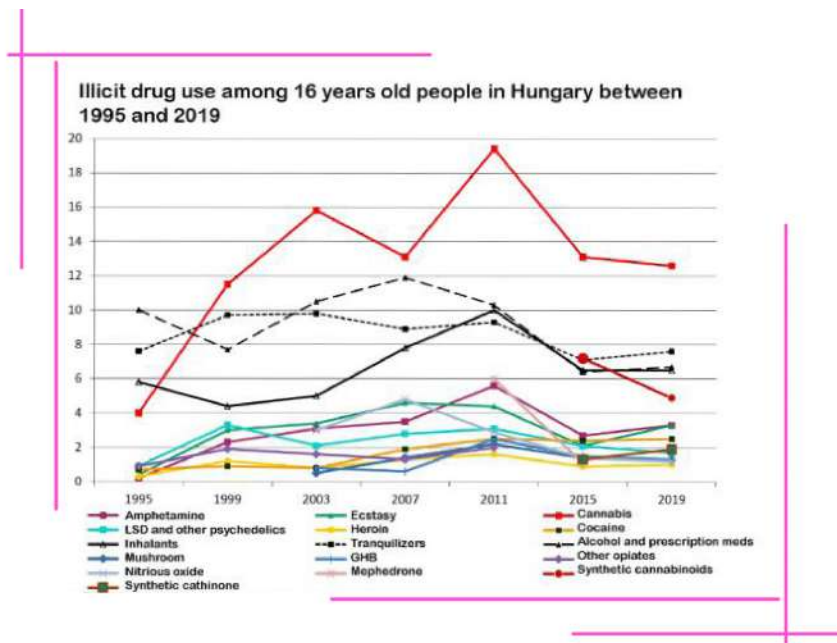
Prema najnovijem epidemiološkom istraživanju, sprovedenom od strane Borbale Paksi i njenih kolega sa ELTE Univerziteta¹¹, prevalenca upotrebe ilegalnih droga u toku života u opštoj populaciji (uzrasta 18-64 godina) bila je 9.4% 2007.godine. Prema proceni Randomized Response Method (RRM), izračunata doživotna prevalencija ilegalnih droga bila je 23.2% u 2019. Marihuana, dugo najpopularnija ilegalna supstanca u Mađarskoj, imala je prevalenciju od 15.9%. Iznenadjuće, prevalencija upotrebe sintetičkih kanabinoida izmerena je kao viša nego ona marihuane, 22.8%. Ovo ukazuje na promenu na tržištu droga i rastuću popularnost novih psihoaktivnih supstanci.

Postoje dva epidemiološka istraživanja upotrebe droga među mladim ljudima u Mađarskoj: Projekat istraživanja o alkoholu i drugim drogama u evropskim školama (European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs

11 Paksi et al. (2019). Drogfogyasztság a magyarországi felnőtt népesség körében – a 2019. évi „Országos Lakossági Adatfelvétel Addiktológiai Problémakróli” (OLAAP 2019) első eredményei. (Presented at the congress of the Hungarian Society on Addictions on 28 November, 2019.)

- ESPAD) i istraživanje Zdravstveno ponašanje među decom školskog uzrasta (Health Behaviour in School-aged Children - HBSC). Prema najnovijem ESPAD istraživanju, 26.8% šesnaestogodišnjih učenika je već koristilo ilegalne droge. Prevalencija upotrebe svih supstanci među ispitanim učenicima je 25.9% za dečake i 27.6% za devojčice. Skoro po jedan od svakih pet učenika je probao neku ilegalnu drogu, jedan od šest je zloupotrebljavao lekove, a jedan od deset je probao neku novu psihoaktivnu supstancu. Slika 1 prikazuje promene i trendove u upotrebi droga među šesnaestogodišnjacima u Mađarskoj između 1995. i 2019. godine (ESPAD 2019).

Slika 1. Upotreba ilegalnih droga među šesnaestogodišnjacima u Mađarskoj, 1995–2019. godine

Nacionalno finansiranje za programe prevencije, smanjenje štete i usluge lečenja postepeno je smanjivano između 2009. i 2012. godine, pa je opalo sa HUF752 miliona na HUF129 miliona (EUR418,000) godišnje. Programi razmene igala i špriceva morali su da ograniče distribuciju opreme, skrate radno vreme i otpuste članove osoblja 2012. godine.

Mađarska vlada je 2013. godine usvojila novu nacionalnu strategiju za borbu protiv droga, koja za cilj ima da do 2020. godine u potpunosti iskoreni droge. Ovaj dokument je naslovljen „Jasna svest, trezvenost i borba protiv kriminala vezanog za droge“ i bio je predmet ozbiljnih kritika od strane profesionalnih organizacija zbog njegovog moralističkog pristupa i ideološki obojenog jezika. Iste godine stupio je na snagu novi Krivični zakonik, sa strožim kaznama za ljude koji koriste droge. Konzumacija je postala krivično delo kažnjivo sa do 2 godine zatvora, dok je posedovanje malih količina droga takođe postalo kažnjivo sa do 2 godine zatvora. Od 2013. godine, maksimalne kazne više nisu niže za dela počinjena od strane korisnika droga, premda sud može uzeti u obzir izvršiočevu upotrebu droga pri izricanju kazne. Smanjenje štete postalo je tabu tema u političkom diskursu¹².

Glavna vladina institucija odgovorna za koordinaciju politika prema drogama u Mađarskoj trenutno je Odeljenje za zdravlje Ministarstva za ljudske kapacitete (EMMI). Ovo odeljenje je zaduženo za pripremu, implementaciju, nadzor i evaluaciju nacionalnih strategija za droge i akcionih planova, glavnih dokumenata o politikama, kojima se određuju ciljevi, akcije i indikatori za nacionalne politike prema drogama u državi. Aktualna nacionalna strategija za borbu protiv droga (2013-2020. godine) ima četiri stuba, od kojih je najcentralniji prevencija. EMMI je telo odgovorno i za upravljanje sistemom javnog finansiranja za intervencije zarad prevencije upotrebe droga, tako što objavljuje i koordiniše godišnje pozive za predloge projekata, te ih pregleda, odobrava i evaluira. Glavni vladin grant za organizacije za prevenciju jesu takozvani KAB grantovi, koji pokrivaju školske i druge oblike programa za prevenciju.

Nacionalni zdravstveni centar (NNK, pod jurisdikcijom EMMI-ja) zadužen je za kontrolu kvaliteta kad je reč o školskim intervencijama za prevenciju upotrebe droga. Organizacije se mogu prijaviti za dobijanje sertifikata koji im dozvoljava da sprovode zdravstvene programe prevencije u sklopu školskih aktivnosti. Na internet stranici¹³ NNK postoje dokumenta u kojima su detaljno opisani ovaj proces i uslovi za podnošenje prijave.

12 Sárosi, P. (2013a). Hungarian Government Dreams About a Drug-Free Society. Drugreporter, July 1, 2013. <https://drogriporter.hu/en/hungarian-government-dreams-about-a-drug-free-society/>

13 <https://www.nnk.gov.hu/>.

Evaluaciju i odabir prijava vrši komisija sastavljena od tri eksperta. Podnosioci prijava treba da pruže koherentan opis svog programa uz navođenje ciljeva, alata i indikatora.

Koordinacioni odbor za droge (KKB) je među-ministarsko telo za koordinaciju, zaduženo za olakšavanje saradnje između više vladinih i državnih institucija u polju politika prema drogama, uključujući prevenciju. Sastoji se od predstavnika ministarstava i vladinih i tela za sprovođenje zakona. Savet za droge je sličan mehanizam, koji treba da olakša uključivanje organizacija civilnog društva (isključivo u konsultantskom svojstvu) u donošenje odluka. Njime predsedava EMMI, a njegovi članovi su predstavnici nevladinih organizacija, koje je vlada pozvala na osnovu kompetencije i iskustva. Prema Nacionalnoj tački fokusa, u Mađarskoj je 2017. godine bilo 96 programa za prevenciju upotrebe droga, od kojih je 37 bilo smešteno u Budimpeštu¹⁴. Oko jedan na svakih pet programa (21%) rađeni su u školskom okruženju, a većina se bavila univerzalnom prevencijom. Gotovo polovina ovih programa bila je usredsređena na razvijanje svakodnevnih životnih veština, a samo 13% je izvestilo da razvija tehnike odbijanja. Trećina programa koje je EMMI odobrilo koristila je selektivnu prevenciju. Prema istraživanju sprovedenom 2018. godine u segregiranim naseljima u ruralnim i urbanim oblastima, ima vrlo malo programa koji deluju među veoma ranjivim i segregiranim mladim Romima.¹⁵

Jednu od školskih usluga prevencije upotrebe droga pružaju školski socijalni radnici, profesionalci koji su raspoređeni u specijalne škole kako bi radili sa odabranim učenicima s poznatim ranjivostima. Izmenom Akta III o Socijalnom upravljanju i socijalnim beneficijama iz 1993. godine, 2018. je usvojen školski socijalni rad kao oblik socijalne službe, koji zahteva univerzitetsku diplomu, za razliku od policijskih službenika raspoređenih u škole radi prevencije kriminala, koji pohađaju kurs samo nekoliko nedelja. U još jedan tip usluga prevencije spadaju usluge na žurkama: intervencije koje dopiru do mladih na žurkama i festivalima i obezbeđuju informacije, konsultacije i alate za smanjenje štete. Ove intervencije predstavljaju oblik selektivne prevencije.

Prema istraživanju koje je sprovedla fondacija Rights Reporter Foundation među mladima koji pohađaju srednju školu/gimnaziju ili su završili srednje obrazovanje u proteklih 5 godina, najzastupljeniji način zagovaranja prevencije upotrebe droga u Mađarskim školama jesu držanje predavanja (kako izveštava 85% ispitanika) i gledanje filmova (32%).¹⁶ Interaktivni metodi poput predstava/drame (10%) mnogo su manje zastupljeni, dok su lično (4%) ili porodično (3%) savetovanje retkost. Više od polovine učenika izvestilo je da je osoba koja je sprovedla program bila policijski službenik (54%), dok je 42% njih reklo da je bio u pitanju neki drugi socijalni profesionalac.

Prema kvalitativnim studijama sprovedenim među pružiocima usluga u Mađarskoj^{17,18}, sistemske barijere i izazovi za pristupanje školskim programima obrazovanja o drogama mogu se svrstati u šest glavnih kategorija:

- **Nedostatak informacija o programima:** oni kojima je potrebno obrazovanje o drogama (škole, porodice, mladi, itd) nemaju nikakve informacije o dostupnim kvalitetnim programima edukacije o drogama. Ne postoji sistem niti vlada daje smernice o vrstama programa koje treba implementirati u škole i načinima na koje to treba učiniti. Sproveden je veoma mali broj studija o evaluaciji programa prevencije upotrebe droga. Većina programa je ad hoc i nije kontinualna.
- **Nedostatak finansijskih resursa:** Većina pružalaca usluga žalila se na smanjenja budžeta i rastuće poteškoće u prijavljivanju za javne grantove za sprovođenje aktivnosti prevencije upotrebe droga i dobijanju istih. Pozivi za KAB grantove kasno se raspisuju, a ugovori kasno biau potpisani, pa je jako teško implementirati školske programe za prevenciju upotrebe droga. Ove godine grantovi nisu uopšte najavljeni, a za prevenciju upotrebe droga za iduću godinu nije dodeljen nikakav budžet.
- **Nedostatak školske autonomije:** Zahvaljujući novom, centralizovanom obrazovnom sistemu, škole imaju veoma malo autonomije pri odlučivanju koje će programe pozvati. Većina učesnika se žalila da je organizacijama civilnog društva sve teže da saraduju sa školama, dok je policijskim programima mnogo lakše da uđu u škole.
- **Nedostatak prave kontrole kvaliteta:** Premda postoji mehanizam za pružanje određenog nivoa uverenja u kvalitet za školske programe edukacije o drogama, njegov stvaran uticaj je mali, jer samo nekoliko programa edukacije o drogama ima sertifikate, a škole ne zahtevaju sertifikate od programa, pa ne mogu da filtriraju one lošeg kvaliteta. Ne postoji garancija da će samo organizacijama sa sertifikatom škole dozvoliti da sprovedu program prevencije upotrebe droga. Ne postoji mehanizam ili autoritet koji kontroliš

14 National Drug Focal Point (2016). The 2016 National Report on the state of the drugs problem in Hungary. http://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/HU_National_Report_2016.pdf

15 Csák, R., Rác, J. and Márványkői, F. (2018). Új pszichoaktív szerek (ÚPSZ) használoinak vizsgálata vidéki szegregátumokban 2017. (Unpublished research paper).

16 Sárosi, P. (2018). How Do Students See Drug Prevention in Hungarian Schools? Drugreporter, 12th of July, 2018. <https://drogriporter.hu/en/how-do-students-see-drug-prevention-in-hungarian-schools/>

17 KCKT (2015). Élő jelentés a magyarországi droghelyzetről. Kábítószerügyi Civil Koordinációs Testület, Budapest.

18 KCKT. 2018. A nemzeti drogellenes stratégia féldős értékelése. Budapest: Kábítószerügyi Civil Koordinációs Testület.

školske aktivnosti prevencije upotrebe droga. U decembru 2019. godine bilo je samo 30 programa koje je NNK odobrio (navedenih na njegovoj zvaničnoj stranici: <https://www.nnk.gov.hu/>). Prema izveštaju koji je objavila Mađarska unija građanskih sloboda (HCLU, 2015), Sajentološka crkva infiltrirala se u nekoliko mađarskih škola i regrutuje nove pristalice pod izgovorom programa prevencije upotrebe droga.

- **Nedostatak obučanih stručnjaka:** Rad u oblasti droga nije dobro plaćen ni visoko cenjena profesija, finansiranje je oskudno i nestabilno, a programi nisu održivi; stoga samo nekolicina posvećenih i dobro obučanih stručnjaka radi u oblasti prevencije upotrebe droga. Nema posebne obuke niti obaveznih nastavnih programa za stručnjake u oblasti prevencije upotrebe droga.
- **Nedostatak metodološkog vođenja:** Postoji jaz između dostupne međunarodne literature o dobrim praksama u prevenciji upotrebe droga i politika i programa prevencije koji su zapravo na snazi u Mađarskoj. Od ukidanja Nacionalnog instituta za prevenciju upotrebe droga 2016. godine, nijedna vladina institucija ne pruža stručnu podršku i obuku u oblasti prevencije upotrebe droga.

Litvanija

Prema godišnjem izveštaju Evropskog nadzornog centra za droge i zavisnosti od droga (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction) za 2019. godinu, prevalenca upotrebe psihoaktivnih supstanci u toku života je najveća među mladima (15-34 godine). U 2019. godini, 19.3% mladih ljudi uzrasta 15-34 godina u Litvaniji (gotovo 140 000) koristilo je psihoaktivne supstance.¹⁹ Gotovo polovina (49%) od 519 ispitanika, koliko je učestvovalo u istraživanju sprovedenom na 27 mesta za zabavu u različitim gradovima Litvanije 2018. godine, izjavilo je da je lako nabaviti drogu, a 7% njih je reklo da je koristilo drogu protiv svoje volje (neko ju je stavio u njihovo piće, itd).²⁰ Otprilike 4% ispitanika je izjavilo da koristi drogu (uključujući marihuanu, kanabis, drugo) svakodnevno ili skoro svakodnevno; 5% da je koristi nekoliko puta nedeljno; 11% nekoliko puta mesečno; 14% jednom ili nekoliko puta godišnje; 30% ju je probalo ali je ne koristi; i 36% nikad nije probalo nijednu ilegalnu drogu. Oko 79% ispitanika je prijavilo upotrebu alkohola u poslednja 24 časa, dok ih je 47% nekada u životu koristilo neki duvanski proizvod, a 8% ilegalne drege. Supstance koje su ispitanici najčešće identifikovali kao korišćene u proteklih mesec dana bili su kanabis (25%), ekstazi (7%), amfetamini (5%) i kokain (5%).²¹ Ispitanici su naznačili da najčešće koriste droge na "žurkama kod prijatelja i poznanika" (57%). Drugo mesto po učestalosti je upotreba "u noćnom životu" (38%). Droge se koriste na "raznim muzičkim festivalima" (32%), "u inostranstvu" (30%) i "[kad su ispitanici] sami" (19%), dok je 13% ispitanika izjavilo da "nije bitno gde koristiš droge". Na pitanje koje vrste usluga bi voleli da im budu pružene, učesnici su pomenuli "testiranje na HIV" (60%), "informisanje o posledicama i štetnosti upotrebe droga i alkohola" (56%) i "savetovanje o neželjenim efektima mešanja različitih droga" (51%).²²

Prevalenca upotrebe tokom proteklog meseca se više nego utrostručila (sa 8.3% u 2013. porasla je na 26.7% u 2018. godini), a tokom protekle godine se udvostručila (sa 20.1% 2013. je porasla na 39.8% u 2018. godini), dok je rasprostranjenost upotrebe u nekom trenutku u životu porasla za dve trećine (sa 38.3% 2013. na 63.2% 2018. godine).²³ A udeo ispitanika koji nikad nisu koristili psihoaktivne supstance opao je za više od jedne trećine (sa 62% 2013. godine na 37% 2018. godine).²⁴ Kao najpopularniju supstancu prijavili su kanabis, a za njim MDMA-u.

Tokom 2016. godine u 108 litvanskih škola sprovedeno je 1 746 ekoloških testova kojima se proverava prisustvo droga u školskim prostorijama. Ukupno 226 (12.9%) testova je bilo pozitivno, a u 67 od 108 škola otkriveni su tragovi ilegalnih supstanci, među njima: kanabisa (22%), amfetamina (19%), opijata (14%), ketamina (13%), buprenorfina (12%), metamfetamina (7%) i ekstazija (4%). Važno je napomenuti da ekološko testiranje ne potvrđuje i upotrebu određene supstance.²⁵

Premda je očigledno da je upotreba droga među mladima u Litvaniji veoma rasprostranjena i da je potreban iskren razgovor o upotrebi supstanci, Zakon o zaštiti od javnih informacija koje nepovoljno utiču na razvoj maloletnih lica²⁶ ometa takve aktivnosti. Kampanje za smanjenje štete i podizanje svesti, moglo bi se smatrati, pružaju informacije koje „promovišu zavisnost od narkotika, toksičnih supstanci i psihotropnih supstanci“ i koje su „štetne za mentalno ili fizičko zdravlje, te fizički, mentalni, duhovni ili moralni razvoj maloletnih lica“.

19 <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/43252%20NTAKD%20metinis%20pranešimas.pdf>.

20 [https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Ataskaita\(1\).pdf](https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Ataskaita(1).pdf).

21 Ibid.

22 Ibid.

23 <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/43252%20NTAKD%20metinis%20pranešimas.pdf>.

24 Ibid.

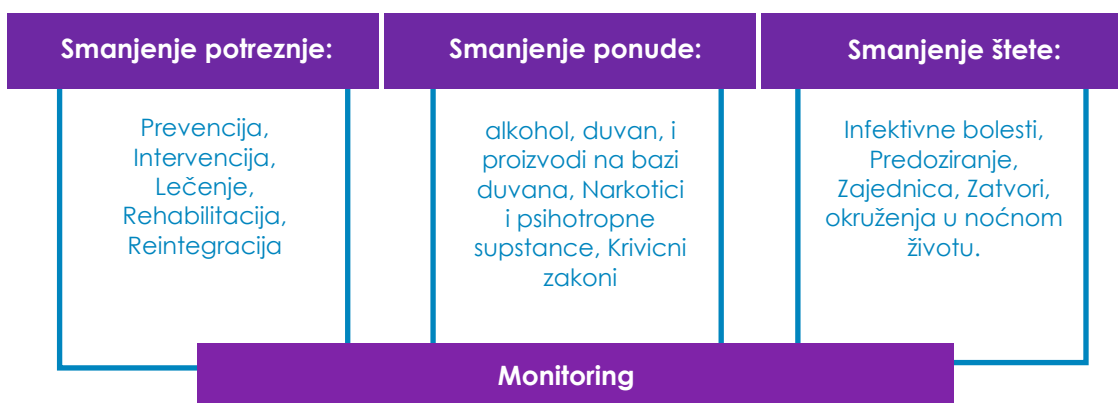
25 https://www.sveikatosbiuras.lt/files/Main/files/KVSB%20mokyklų%20vaidmuo_2016-02-24%20Klaipeda.pdfv

26 <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.183129/asr> (in Lithuanian).

Konzumacija droga u Litvaniji je upravni prekršaj kažnjiv novčanom kaznom (EUR30-150), a može se dobiti i učešće u rehabilitacionom programu po nalogu suda.²⁷ Od januara 2017. godine, nabavka i posedovanje male količine ilegalne droge bez namere da se ona distribuira je krivično delo kažnjivo društveno korisnim radom ili ograničenjem slobode ili pritvorom (ne-zatvorskim lišavanjem slobode) u trajanju od 10-45 dana. Isti prekršaj, kada uključuje više od onoga što je definisano kao mala količina, predstavlja krivično delo kažnjivo sa do 2 godine zatvora.

Litvanijin pristup politikama prema drogama opisan je u Interinstitucionalnom akcionom planu za prevenciju upotrebe droga, duvana i alkohola 2017-2019. Akcioni plan je zasnovan na smanjivanju i potražnje za drogom i njene ponude; sadrži isprepletane teme koordinacije, međunarodne saradnje i nadzora. Nacionalni program za kontrolu i prevenciju upotrebe droge, duvana i alkohola 2018-2028 razvile su zvanično formirane međuinstitucijske i međusektoorne radne grupe, na osnovu evaluacije eksternih stručnjaka i inkluzije mišljenja javnosti iz jedne ankete. Komisija za prevenciju zavisnosti je stalno telo Parlamenta Republike Litvanije. Zadužena je za formiranje i nadgledanje implementacije politika i Nacionalnog programa za kontrolu droga i prevenciju zavisnosti od droga (NTAKD). NTAKD je zadužen za stratešku i operativnu koordinaciju i Nacionalnog programa i Interinstitucionalnog akcionog plana. Vlada Republike Litvanije obezbeđuje (novčana) sredstva za implementaciju Nacionalnog programa i njegovih akcionih planova tokom pripreme nacrtu zakona kojim se odobravaju finansijski indikatori za državni budžet i opštinske budžete za određenu godinu, a mogu biti upotrebljena i sredstva dobijena preko Fonda za obavezno zdravstveno osiguranje, Evropske unije i međunarodnih organizacija, i drugih pravnih akata.

Zbog međuinstitucionalne saradnje i učešća civilnog društva, smanjenje štete se pominje kao jedan od temelja prevencije. Od 2017. godine škole su dužne da osiguraju da svaki učenik trajno učestvuje u najmanje jednom koherentnom, dugoročnom programu prevencije usmerenom na razvoj socijalnih i emocionalnih kompetencija, koji obuhvataju prevenciju nasilja, alkohola, duvana i psihoaktivnih supstanci korišćenje i podsticanje zdravog načina života. Nastavno osoblje je dužno da najmanje jednom u 4 godine podiže nivo kvalifikacije u razvoju socijalnih i emocionalnih kompetencija učenika. Iako je puno starih publikacija još uvek uključeno u nastavne planove i programe, postoje i novi interaktivni alati poput diskusija, igranja uloga i istraživanja. Programe prevencije izvode predškolski vaspitači, nastavnici opšteg obrazovanja, psiholozi, socijalni radnici i zdravstveni i drugi specijalisti sa odgovarajućom kvalifikacijom. Program mora da traje ne manje od 5 sati školske godine. Praktični zadaci postavljaju se u zavisnosti od tema: u razredima osnovne škole: lekovi, hemikalije za domaćinstvo, duvan, alkohol; u razredima srednjih i srednjih škola: duvan, alkohol i druge psihoaktivne supstance. Rano sprečavanje se zasniva na razvoju životnih i socijalnih veština i lične odgovornosti, te podučavanju pravih načina kako da sebi pomognete da se osećate bolje. Rana prevencija takođe uključuje formiranje veština napuštanja. U planovima opšteg obrazovanja za 2019-2020 i 2020-2021 za osnovno i srednje obrazovanje preporučeno je ažuriranje odluke o integraciji preventivnih programa. Javne institucije mogu predložiti strukturu i sadržaj školskog programa.

Spisak preventivnih programa koje Ministarstvo prosvete, nauke i sporta preporučuje za sprovođenje škola sastoji se od 22 programa.²⁸ Pet od ovih programa odnosi se na prevenciju upotrebe psihoaktivnih supstanci: „Gyvai“²⁹ („Uživo“ na engleskom) za učenike od 5. do 7. razreda, njihove nastavnike i roditelje; „Mentorstvo“ („Mentorstė“³⁰) za učenike od 4. do 8. razreda; „Snežna kugla“ („Sniego gniūžtė“³¹) za učenike od 9. do 12. razreda; „Na putu“ („Savu keliu“³²) za učenike od 2. do 12. razreda, njihove nastavnike i roditelje; i „Program

27 EMCDDA. n.d. „Lithuania country report 2019.“ https://www.emcdda.europa.eu/countries/drug-reports/2019/lithuania_en.

28 <https://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/PREVENICINI%C5%B2%20PROGRAM%C5%B2%20S%C4%84RA%C5%A0AS%202018%2005%2009.pdf>.

29 <https://mentor.lt/veiklos/programa-gyvai/>.

30 <https://mentor.lt/veiklos/mentorstes-programa/>.

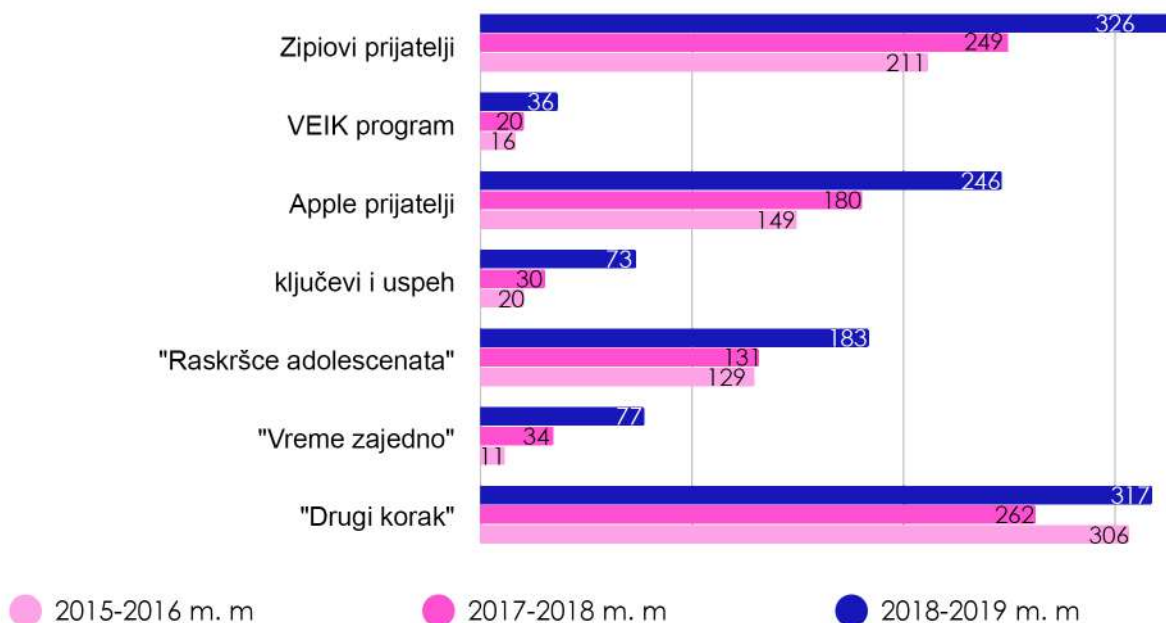
31 <http://www.zingsnis.lt/>.

32 <http://www.sppc.lt/>.

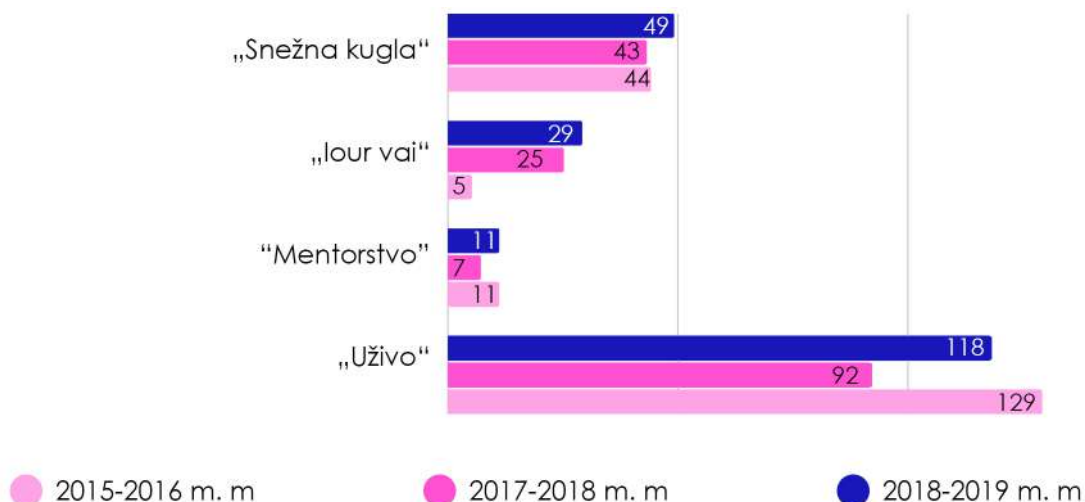
rane intervencije (FreD ide na mrežu)³³ za mlade od 14 do 21 godine koji eksperimentišu i povremeno koriste alkohol i / ili drogu kada nema izraženih znakova zavisnost od droge. Preostalih 17 preventivnih programa odnosi se na izgradnju socijalnih i emocionalnih kompetencija; razvoj vještina; sprečavanje nasilja i seksualnog zlostavljanja; sprečavanje nasilja; razvoj vještina za roditelje i nastavnike / vaspitače; poboljšanje pozitivnih roditeljskih vještina; i sprečavanje sukoba.

Prema podacima iz Informacionog sistema za upravljanje obrazovanjem za školske 2015-2016, 2017-2018 i 2018-2019 školske godine, broj škola koje sprovode programe prevencije raste. Takođe postoji tendencija da se programi socijalnog i emocionalnog obrazovanja daju prioritetu (vidi sliku 2.1), a ne sprečavanju upotrebe psihoaktivnih supstanci (vidi sliku 2.2).³⁴

Slika 2.1. Primena programa za razvoj socijalnih i emocionalnih vještina u školama (broj škola)

Slika 2.2. Sprovođenje programa za prevenciju upotrebe psihoaktivnih supstanci (broj škola)

U Litvaniji je 2018. bilo 1.089 opšteobrazovnih škola sa 322.243 učenika. Tri četvrtine od njih (243.051 učenika) učestvovalo je u školskim programima za razvijanje socijalnih i emocionalnih vještina i sprečavanje upotrebe psihoaktivnih supstanci, nasilja i nasilja u 2018. godini (videti sliku 2.3).³⁵ Međutim, ove brojke je teško protumačiti, jer je isti student mogao učestvovati u više preventivnih programa. Samo 17.075 učenika učestvovalo je u programima o prevenciji upotrebe psihoaktivnih supstanci, što predstavlja samo 5% svih učenika u 2018. godini i samo 19% svih škola.³⁶

33 <http://ntakd.lv.lt/lt/>.

34 <https://ntakd.lv.lt/uploads/ntakd/documents/files/43252%20NTAKD%20metinis%20prane%C5%A1imas.pdf>.

35 <https://ntakd.lv.lt/uploads/ntakd/documents/files/43252%20NTAKD%20metinis%20pranešimas.pdf>.

36 Ibid.

Slika 2.3. Raspodela učenika po učešću u preventivnim programima

Litvanija takođe ima sledeće programe prevencije:

- **Ciljane mere za sprečavanje upotrebe psihoaktivnih supstanci od strane dece i mladih:** 2018. pokrenut je nacionalni program rane intervencije za pružanje pomoći mladima od 14 do 21 godine u eksperimentisanju sa alkoholom i / ili drogom ili iskustvom u povremenoj potrošnji.
- **Mere prevencije za roditelje:** Samo mali deo škola primenjuje programe prevencije za roditelje. Ovo je možda i zbog nespremnosti roditelja da se uključe u školske programe i da nude roditeljsku pomoć van škole.
- **Mere prevencije u noćnom životu:** Od leta 2017. godine, nevladine organizacije koje rade na smanjenju štete i politikama prema drogama, uz podršku NTAKD-a i Ministarstva zdravlja, sprovode "Be Safe Lab"³⁷ projekat na letnjim muzičkim festivalima. Učesnici mogu dobiti stručne konsultacije o rizicima i efektima psihoaktivnih supstanci i sigurnom seksu, proceniti sadržaj alkohola u krvi i dobiti brz test na HIV.
- **Vebsajt za decu i omladinu:** Krajem 2018. godine Odeljenje za droge, alkohol i duvan, kao odgovor na trenutno stanje upotrebe psihoaktivnih supstanci i nakon procene dobrih praksi u drugim zemljama, kreiralo je vebsajt³⁸ sa Akademijom umetnosti u Vilniusu da mladim ljudima pruži tačne i pouzdane informacije o psihoaktivnim supstancama, efektima i rizicima njihove upotrebe. Veb lokacija se sastoji od devet informativnih odeljaka usmerenih na pitanja mladih o upotrebi psihoaktivnih supstanci, podstičući ih da pronađu alternative i aktivnosti koje pogoduju zdravlju i ličnom razvoju. Odeljci veb stranice uključuju 200 relevantnih informativnih veza o zdravom načinu života, sportu, samoobrazovanju, knjigama, zapošljavanju, kulturnim događajima itd. Opisi 30 psihoaktivnih supstanci sa ekvivalentima originalnih imena takođe su pripremljeni da pruže pouzdane informacije, kao i 28 mitova i činjenica vezanih za upotrebu psihoaktivnih supstanci. Pored toga, veb lokacija pruža kontakte za 11 linija za pomoć kojima se može kontaktirati, zajedno sa savetima kako da prestanete da koristite ili da pomognete prijatelju koji koristi psihoaktivne supstance.

Iako postoji mnogo različitih programa edukacije i prevencije o drogama, nisu dostupne informacije o njihovoj efikasnosti ili kako ih mladi precepiraju.

Poljska

Poljska ima relativno nisku prevalenciju upotrebe droga među stanovništvom starosti 15–64 godine, sa 5,4%³⁹ ispitanika koji su prijavili da su koristili ilegalnu psihoaktivnu supstancu u poslednjih godinu dana. Međutim, drugačije je u mlađoj starosnoj grupi: među ljudima starosti 15–34, stopa upotrebe u poslednjih godinu dana je gotovo dvostruka, na 10,4%.⁴⁰ Najčešće upotrebljavana supstanca jeste kanabis (koji je imao stopu upotrebe od 7,8% prošle godine), a za njim slede amfetamini (1,4%).⁴¹ Većina ljudi primljenih na lečenje zbog upotrebe supstanci tipa amfetamina jesu korisnici novih psihoaktivnih supstanci, najčešće katinona, što je posledica visokog

37 <http://galiugyventi.lt/harm-reduction-and-information-point-be-safe-lab/>.

38 <http://www.xn--akritikas-3bf.lt/>

39 National Bureau for Drug Prevention. 2020. Report on the state of drug abuse in Poland 2019. Warsaw: National Bureau for Drug Prevention.

40 Ibid.

41 Ibid.

nivoa upotrebe novih psihoaktivnih supstanci koji uočavamo od 2008. godine. Legalni farmaceutski proizvodi iz opšte kategorije sredstava za smirenje i dalje su veoma popularni među mladima, pa je, u pet odvojenih istraživanja tokom poslednjih deset godina, postojana stopa od 20% srednjoškolaca prijavila da ih je koristila najmanje jednom u životu.⁴² LSD i MDMA-u je najmanje jednom u životu koristilo 4% srednjoškolaca.⁴³ Postoje party outreach programi (terenski rad na žurkama) dostupni u četiri ili pet velikih gradova, koji su uglavnom usmereni ka mladima koji izlaze u klubove. U okviru njih se distribuiraju informacije o drogama, voda, kondomi, čepići za uši i, u nekim slučajevima, kolorimetrijski testovi za droge.

Posedovanje, deljenje, prodaja, proizvodnja i trgovina drogom su krivična dela prema poljskom zakonu, a kazne variraju od 1 meseca (za posedovanje) do 15 godina zatvora (za trgovinu velikih razmera i/ili proizvodnju u zaveri da se poćini krivično delo). Kazna za posedovanje ilegalnih supstanci u Poljskoj se kreće između 1 meseca i 3 godine zatvora. Iako se u slučaju većine presuda za posedovanje izriče uslovna kazna, one ipak ostaju u krivičnom dosijeu osuđenog lica 6 meseci nakon isteka uslovne kazne. Obično posedovanje ćini oko 85% svih krivićnih dela povezanih sa drogama. Polovina (53%) lica osuđenih za obićno posedovanje droge mlada je od 24 godine, a još 33% njih je uzrasta između 24 i 30 godina.⁴⁴

Poljski Nacionalni zdravstveni program, koji je usvojen 2016. godine, ima vremenski okvir od 5 godina; sveobuhvatno pristupa pitanjima koja se tiću javnog zdravlja i funkcioniše kao nacionalna strategija za drogu i zavisnosti od droge. Njegovim drugim ciljem se obim strategije definiše kao "prevencija i rešavanje problema povezanih sa upotrebom supstanci, bihejvioralnim zavisnostima i drugim rizićnim ponašanjima". Savet za suzbijanje zavisnosti od droge nadgleda i koordiniše vladine akcije protiv droge, savetuje ministra zdravlja, nadgleda implementaciju strategije za droge i saraduje sa telima koja sprovode akcije u okviru te strategije. Sastoji se od predstavnika svih relevantnih ministarstava. Nacionalni biro za prevenciju upotrebe droga je državna budžetska jedinica podređena Ministarstvu zdravlja i zadužena za koordinaciju implementacije Nacionalnog programa za suzbijanje zavisnosti od droge i pripremanje godišnjeg izveštaja o njenoj implementaciji. Njegove aktivnosti uključuju i postavljanje prioriteta u oblasti prevencije upotrebe droga. Sekretarijat Saveta za suzbijanje zavisnosti od droge nalazi se u Nacionalnom birou za prevenciju upotrebe droga. Provincijski koordinatori za droge odgovorni su za koordinaciju regionalnih politika prema drogama i implementaciju regionalnih strategija, za koje je zakonski obavezno da budu u skladu sa programom i akcionim planom.

Najbitniji pravni akt za edukaciju o drogama i prevenciju upotrebe u Poljskoj jeste Uredba Ministra obrazovanja koja se tiće Obima i oblika implementacije obrazovnih, informativnih i preventivnih aktivnosti usmerenih ka prevenciji zloupotrebe droga iz 2015. godine. U njoj je navedeno da bi edukacija o drogama trebalo da uključuje aktivnosti iz sledećih oblasti:

- Fizićke — usmerene ka razvijanju stavova ućenika prema zdravom životnom stilu
- Psihološke — usmerene ka postizanju mentalne ravnoteže i harmonije
- Socijalne — usmerene ka građenju otvorenih socijalnih stavova, pružanju nezavisnih analiza društvenih normi i ispunjavanja društvenih uloga
- Aksiološke — usmerene ka postizanju konstruktivnog i stabilnog vrednosnog sistema.

Ovaj dokument precizira da to treba postići kroz saradnju nastavnika, roditelja i lokalnih zajednica. Konkretni metodi rada nisu opisani u uredbi. Takođe nije dostupan konkretan nastavni program. Spisak preporućenih programa za promociju mentalnog zdravlja i prevenciju problematićnih ponašanja i zavisnosti⁴⁵ predstavlja mnogo konkretniji izvor. On sadrić solidnu teoriju o prevenciji upotrebe droge i standarde edukacije o drogama za konkretne uzrastne grupe, od prenatalnog perioda (prevencija upotrebe supstanci tokom trudnoće) do ranog odraslog doba. Postoji 5 programa o mentalnom zdravlju uopšte, 14 o univerzalnoj prevenciji, 9 o selektivnoj prevenciji i 3 o indikovana prevenciji. Programe prevencije upotrebe droga implementiraju uglavnom lokalni saveti, koji pokrivaju njihove troškove. U 2018. godini gotovo 70% lokalnih saveta je implementiralo najmanje jedan program prevencije za decu i tinejdžere. Ovo, ipak, ne znaći da su svi mladi u oblastima gde se ti saveti nalaze učestvovali u tim programima. Ćetvrtina (27%) lokalnih saveta je imala neku vrstu edukativnog programa za nastavnike i roditelje, povećavajući njihove kvalifikacije za prevenciju upotrebe droga. Ipak, finansije za programe prevencije i edukacije su opale za skoro dve trećine u odnosu na svoj vrhunac, 2011. i 2012. godine, kad su iznosile oko PLN75-80 miliona (otprilike EUR20 miliona), na PLN25 miliona 2018. godine (otprilike EUR6 miliona).

Iako su Ministarstvo zdravlja i Nacionalni biro za prevenciju upotrebe droge napravili solidan set preporućenih programa prevencije, većina lokalnih saveta ih ne upotrebljava. Tokom 2018. godine Državna revizorka kancelarija je istražila aktivnosti za prevenciju upotrebe droga koje su implementirali lokalni saveti. U 2019. godini 673 000

⁴² The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. 2016. ESPAD Report 2015. Lisbon: EMCDDA.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Institute of Public Affairs. 2008. Penalties for Possession. Warsaw: Institute of Public Affairs.

⁴⁵ <https://programyrekomendowane.pl/strony/programy,264>.

uzrasta 2017. godine⁵³, upotreba kanabisa i uzrast prilikom prvog korišćenja ispitivani su samo kod učenika prvih razreda srednjih škola, i njih 10,6% je probalo kanabis bar jednom tokom života. Od onih koji su probali kanabis, 45,9% ga je koristilo prvi put kada su napunili 15 godina.

Sama upotreba ilegalnih droga nije kažnjiva u Srbiji; međutim, to nigde nije dozvoljeno. Posedovanje male količine ilegalnih droga nije zakonski definisano. Posedovanje manjih količina za ličnu upotrebu kažnjava se zatvorom do 3 godine, ali kazna se može izuzeti u lakšim slučajevima. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja⁵⁴ definiše „posedovanje, podstrekivanje, pomaganje, podržavanje i upotrebu alkohola, duvana, opojnih droga ili psihoaktivnih supstanci“ kao ozbiljnu povredu školskih propisa. Taj članak je 2019. godine dopunjen Uputstvom o postupanju u slučaju sumnje ili saznanja o prisutnosti i upotrebi droga u obrazovnim institucijama,⁵⁵ koju je formulisala Komisija za borbu protiv zavisnosti od droga u školama.⁵⁶

Dokumenti koji definišu javnu politiku Srbije u vezi sa psihoaktivnim i kontrolisanim supstancama su Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga za period od 2014. do 2021. godine,⁵⁷ i Akcioni plan za njeno sprovođenje. Oni takođe definišu glavna područja aktivnosti sa specifičnim intervencijama i individualnim ciljevima postavljenim za svaki postojeći zadatak unutar politike prema drogama.⁵⁸ Srednjoročna evaluacija Strategije pokazala je da većina aktivnosti planiranih Akcionim planom nije obavljena (66 od 106), a novi akcioni plan (za period 2018-2021) nije razvijen.⁵⁹ Usluge prevencije i smanjenja štete spadaju u područje smanjenja potražnje droga, kako je definisano Strategijom, sa prioritetom da se prošire mere prevencije, uključujući „rano otkrivanje i intervencije, promovisanje zdravog načina života i ciljanu prevenciju (selektivnu i indikovanu)“.

Prevencija i medicinski aspekti koji se odnose na upotrebu i posedovanje psihoaktivnih supstanci spominju se samo u 4 člana Zakona o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama, od kojih se nijedan ne odnosi na prevenciju, edukaciju i tretman potencijalnih korisnika, za koje se samo kaže da su im rehabilitacija i socijalna integracija zagarantovane. U isto vreme, dokument definiše da su „nadležni organi, organi jedinica lokalne samouprave, zdravstvene ustanove, privatna praksa, obrazovne ustanove kao i druge nadležne organizacije“ zaduženi da primenjuju, planiraju i organizuju mere za smanjenje potražnje. Programske aktivnosti vezane za prevenciju nisu jasno definisane i za njih se kaže da ih nadzire Komisija za psihoaktivne kontrolisane supstance, organ koji je formirala Vlada, a koji dobija stručnu i administrativnu tehničku podršku Ministarstva zdravlja.

U Srbiji, zvanična edukacija o drogama svedena je na programe prevencije, koju sprovode Ministarstvo zdravlja, mreža Instituta javnog zdravlja, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo omladine i sporta, Ministarstvo obrazovanja, ustanove za lečenje, opštine i nevladine organizacije, uključujući Crveni krst, ali prema nejasnom kurikulumu i neusklađenim programima.

Dominantan pristup u okviru preventivnih programa u Srbiji je onaj koji zastrašivanjem pokušava da spreči mlade da probaju droge i koji ih usmerava na „zdrave stilove života“. Jedna od najpoznatijih nacionalnih kampanja koja se vodila u oblasti prevencije bila je „Igraj za život, droga ne“ iz 2001. godine, pod pokroviteljstvom tadašnjeg Ministarstva prosvete i sporta.

Zadatak Komisije za borbu protiv narkomanije u školama je da pripremi program kako bi se sprovele aktivnosti koje podižu svest o štetnosti upotrebe droga. Fokusirala je svoj rad na formiranje timova (formirano je 48 timova sastavljenih od predstavnika iz kancelarija za zdravlje, obrazovanje, policiju, socijalna pitanja i mlade) koji su održali brojna predavanja u školama širom Srbije. U podacima objavljenim na internet stranici Ministarstva zdravlja objašnjeno je da su predavanja održana za 39.133 učenika, 7.644 nastavnika, i 3.243 roditelja, i da je posebna pažnja posvećena razvoju Uputstva o postupanju u slučaju sumnje ili saznanja o prisutnosti i korišćenju droga u obrazovno-vaspitnim ustanovama.⁶⁰ Uputstvo je prosleđeno svim obrazovno-vaspitnim ustanovama. Takođe, naglašeno je da je Komisija radila na sprovođenju programa prevencije kroz sport i kontinuiranu edukaciju tokom školske godine (dva puta nedeljno sport i dva puta nedeljno edukacija u šest osnovnih škola u Beogradu, Kragujevcu, Nišu, Novom Sadu, Leskovcu, i Novom Pazaru),⁶¹ ali podaci o nastavnom programu te edukacije nisu poznati niti transparentni. Ne postoji zvanični dokument koji objašnjava šta tu edukaciju čini efikasnom i ko čini timove koji pružaju informacije učenicima, roditeljima i nastavnicima.

53 <http://www.batut.org.rs/download/novosti/RezultatilstrazivanjaPonasanjaDeceSkolskogUzrasta.pdf>.

54 https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html.

55 http://mmaricajnstajn.edu.rs/wp-content/uploads/Uputstvo-o-postupanju-prisustvo-i-kor.droga_.pdf.

56 <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/odluka/2018/52/3/reg>.

57 <http://www.kzbpd.gov.rs/test/wp-content/uploads/2019/04/Januar2015StrategijaDroge-1.pdf>

58 <http://www.kzbpd.gov.rs/test/wp-content/uploads/2019/04/Akcioni-plan-2014-2017.pdf>

59 <http://www.kzbpd.gov.rs/wp-content/uploads/2017/12/emcdda.pdf>

60 <http://www.mihajlopupin.edu.rs/images/uputstvoopostupanjuprisustvoikoriscenjedroga.pdf>.

61 <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/339622/godinu-dana-rada-komisije-za-borbu-protiv-narkomanije-u-skolama.php>

“Ostani čist” (“Stay clean”) bila je poruka velike nacionalne kampanje sprovedene 2019. godine, koja je za cilj imala apstinenciju od narkotika i koju je pokrenula fondacija EXIT uz podršku Ministarstva zdravlja, Komisije za borbu protiv narkomanije u školama i Telekom Srbije, a za koju je kreativni dizajn uradila organizacija McCann Belgrade uz podršku agencije Drive.⁶² Pored informacija o štetnim uticajima raznih narkotika na mentalno i fizičko zdravlje, na sajtu se nalazi i sadržaj poput video igrice koje pokazuju u kojim se delovima tela narkotici prenose na izuzetno nehygienički način.

Prevenција je zvanično uključena u nastavni program za osnovnu školu „u predmetima biologija i hemija“⁶³, međutim nije sigurno na koji način.

Specijalna bolnica za bolesti zavisnosti Beograd i Institut za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“ izdali su vodič za radionice sa mladima o prevenciji zloupotrebe psihoaktivnih supstanci.⁶⁴ U tom vodiču se takođe govori o veštinama, i to uglavnom komunikacijskim, socijalnim i emotivnim, koje štite mlade od droga i usmeravaju ih na zdrav život. Izuzimajući evaluaciju UNODC pilot programa „Veštine za adolescenciju“⁶⁵ i naučni članak koji ispituje obaveštenost učenika o aspektima upotrebe droga⁶⁶, ne postoje zvanični izveštaji koji procenjuju efikasnost i efektivnost sprovedenih preventivnih aktivnosti, a posebno izostaju izveštaji o programima koji se od 2018. godine sprovode pod okriljem Komisije za borbu protiv narkomanije u školama.

Kvalitativno istraživanje o obaveštenosti učenika o različitim aspektima upotrebe droga sprovedeno je na uzorku od 640 učenika osmog razreda, od strane istraživača sa Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.⁶⁷ Istraživanje je pokazalo da „U predavanjima koja se sprovode u školama, a imaju za cilj prevenciju upotrebe droga u školskoj populaciji, veća pažnja se posvećuje izgledu droga, efektima i posledicama njene upotrebe, ali ne i konkretnim savetima o načinu postupanja u situacijama prepoznavanja problema vezanih sa upotrebom droga.“ S obzirom na to da se u postojećim preventivnim programima obezbeđuju informacije o izgledu i karakteristikama različitih vrsta nedozvoljenih supstanci, učenici su u istraživanju pokazali visok nivo informisanosti o tim aspektima upotrebe droga.⁶⁸ S druge strane, učenicima nedostaju informacije o zakonskoj regulativi i dostupnim servisima.

Najskorije istraživanje sprovedla je Komisija za borbu protiv narkomanije u školama na uzorku od 11.850 učenika uzrasta od 13 do 17 godina. Prema rezultatima ovog istraživanja, svaki drugi adolescent u Srbiji nikada nije dobio informacije, ni kod kuće ni u školi, o tome koje su štetne posledice upotrebe droga, a 75% njih nikada nije imalo priliku da razgovara sa stručnjacima o emocionalnim stanjima koja prate adolescenciju.⁶⁹

NVO Re Generacija je jedina organizacija civilnog društva koja sprovodi programe selektivne prevencije i edukacije i programe smanjenja štete u rekreativnim okruženjima u Srbiji, radeći sa mladima i rekreativcima koji koriste psihoaktivne supstance na zabavama i festivalima, kao i zagovarajući usluge namenjene baviti se novim psihoaktivnim supstancama, poput servisa testiranja droga.

62 <https://www.stayclean.rs/>.

63 Evropski monitoring centar za droge i zavisnosti od droga. 2017. Srbija. Situacija u oblasti droga 2017 – Pregled. Luxembourg, Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4701/National_drug_report_Serbia_SR_FINAL.pdf

64 <http://www.batut.org.rs/download/izdvajamo/duvan/vodicZaRadioniceSaMladima.pdf>

65 <http://www.batut.org.rs/download/izdvajamo/duvan/vodicZaRadioniceSaMladima.pdf>

66 Popović-Čitić, B., and Bukvić, L. 2014. Obaveštenost učenika osnovnih škola o različitim aspektima upotrebe droga: Implikacije za planiranje edukativnih preventivnih programa. Specijalna edukacija i rehabilitacija 13 (2): 195–211. <https://aseestant.ceon.rs/index.php/specedreh/article/view/6523/2398>

67 <https://aseestant.ceon.rs/index.php/specedreh/article/view/6523/2398>

68 <https://aseestant.ceon.rs/index.php/specedreh/article/view/6523/2398>

69 <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/339622/godinu-dana-rada-komisije-za-borbu-protiv-narkomanije-u-skolama.php>

Žaključci

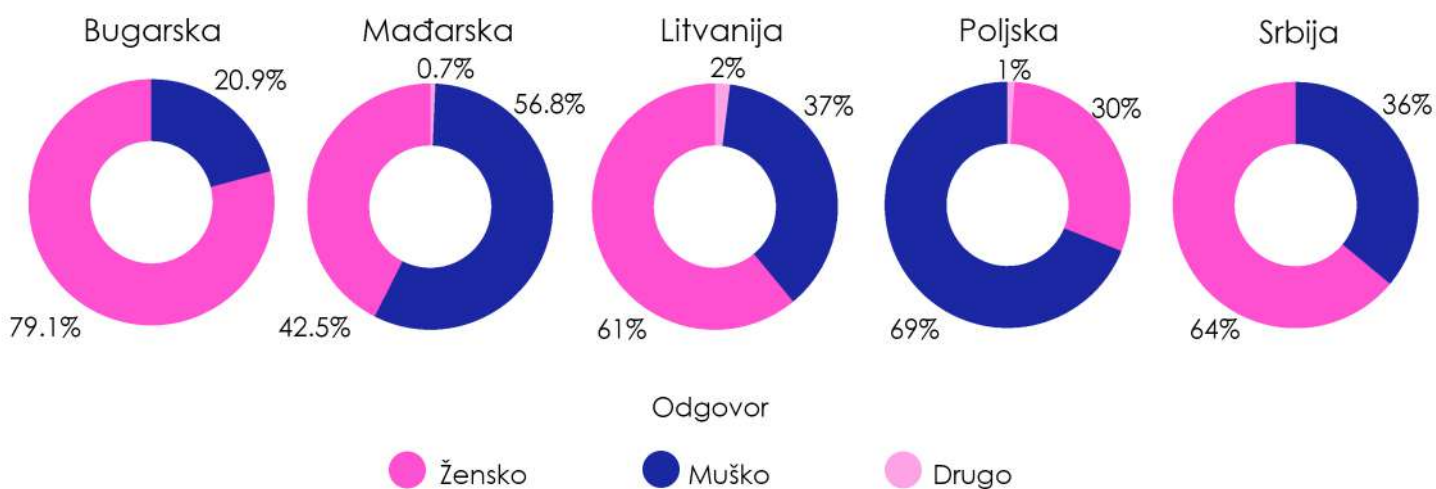
Podaci u svih pet zemalja pokazuju da je upotreba droga sada rasprostranjena među mladima od 16 do 34 godine. Najčešće korišćene supstance su kanabis, amfetamini, MDMA / ekstazi i kokain. Prema učesnicima u predstavljenom istraživanju, ilegalne supstance su lako dostupne. U isto vreme nedostaju relevantni, na dokazima zasnovani obrazovni programi koji nisu vođeni zabranom, i ograničeno učešće nevladinih organizacija. Većina postojećih programa pokriva univerzalnu prevenciju i ne bavi se potrebama određenih rizičnih grupa. Takođe postoji otpor škola da primene čak i preporučene programe o upotrebi supstanci.

Rezultati kvantitativnih istraživanja

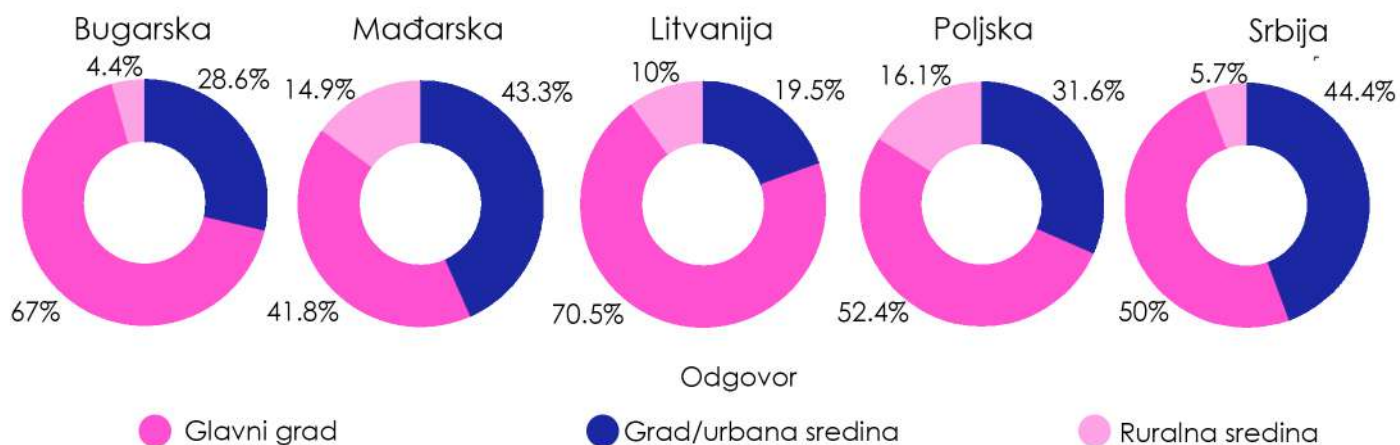
Preko platforme SurveiMonkei prikupljeno je ukupno 1406 upitnika u 5 zemalja: 91 u Bugarskoj (stopa ispunjavanja 52%), 275 u Mađarskoj (stopa popunjenosti 54%), 716 u Poljskoj (stopa ispunjavanja 69%), 200 u Litvaniji (završetak stopa 58%), a 124 u Srbiji (stopa završetka 65%). Istraživanje je sprovedeno među mladima starosti 16–30 godina.

Slika 3. Sociodemografske karakteristike ispitanika

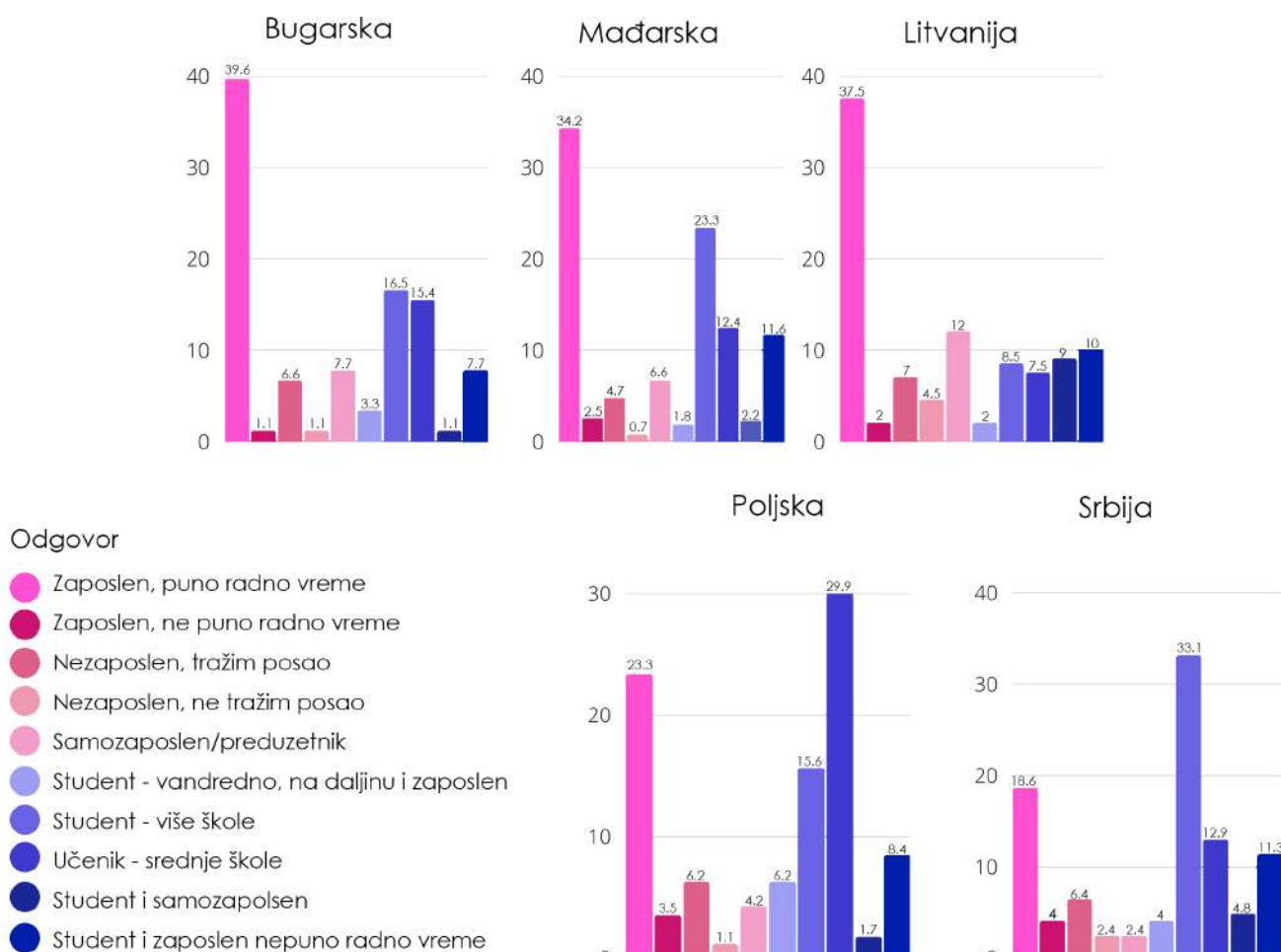
Kog ste roda?

Koji od sledećih najbolje opisuje mesto u kome živite?

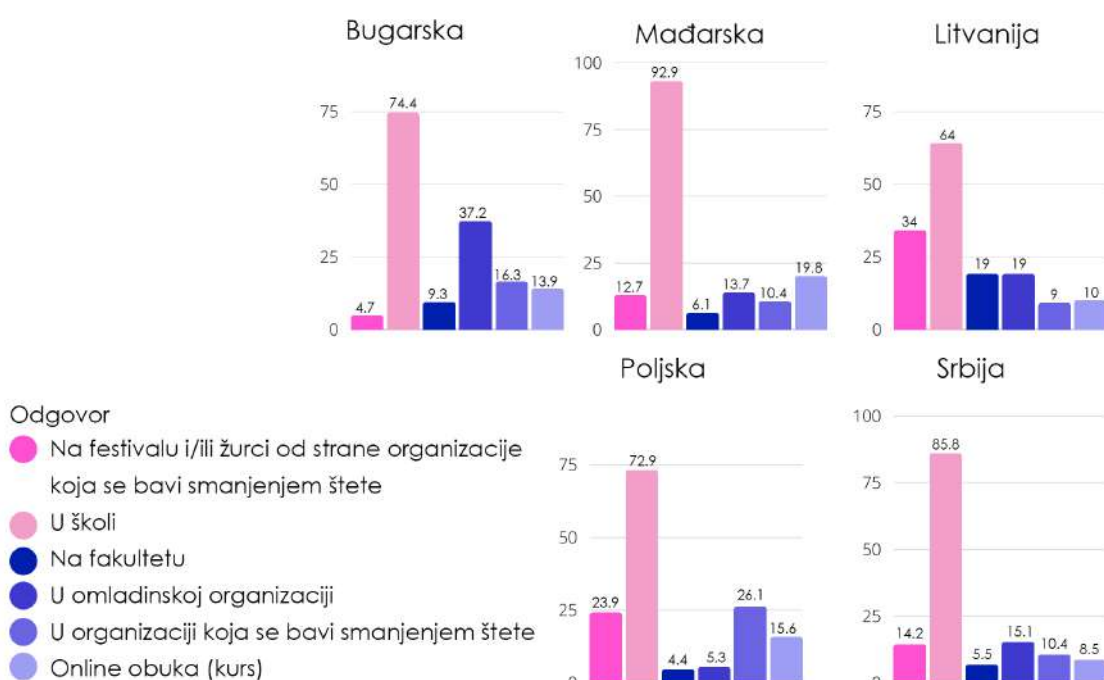
Čime se bavite?

Gotovo polovina učesnika studije u svim zemljama uključena je u rad nevladinih organizacija kao zaposleni, članovi, volonteri ili klijenti (Litvanija 70%, Bugarska 59%, Srbija 49%, Poljska 43%, Mađarska 39%). U Bugarskoj 53%, Litvaniji 51% i Poljskoj 40% učesnika izjavilo je da nikada nisu stekli bilo kakav oblik obrazovanja o drogama. U Mađarskoj i Srbiji ove brojke su znatno manje: 23%, odnosno 15%.

Slika 4. Postavke u kojima su učesnici studije stekli obrazovanje o drogama

Gde se odigrala?

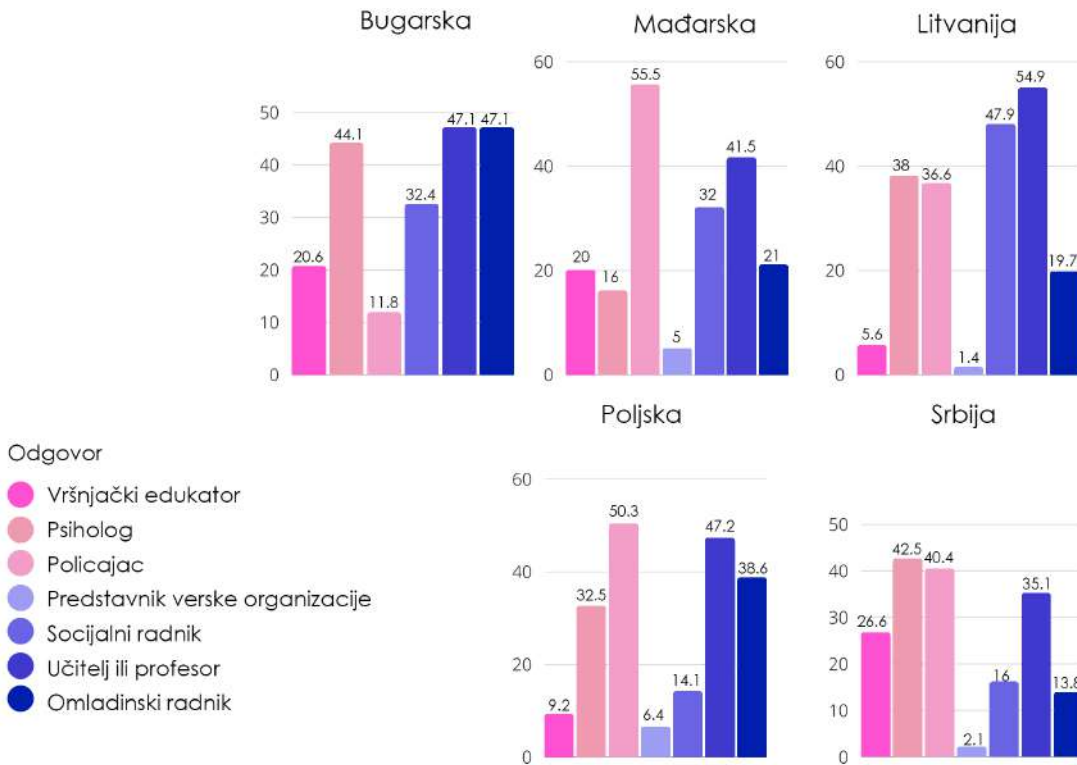

Većina onih koji su stekli neki oblik obrazovanja o drogama stekli su je u školi (Mađarska 93%, Srbija 86%, Bugarska 74%, Poljska 73%, Litvanija 64%). U svim zemljama, osim u Bugarskoj, uključenost policije u obrazovanje o drogama je prilično velika (Mađarska 56%, Poljska 50%, Srbija 40%, Litvanija 37%). Preko četvrtine (27,5%) ispitanika u Litvaniji, 36% u Poljskoj i 32% u Mađarskoj izjavilo je da je imalo iskustvo predstavnika policije sa obučenim psom koji je dolazio u njihovu školu / univerzitet / mesto rada da traži drogu.

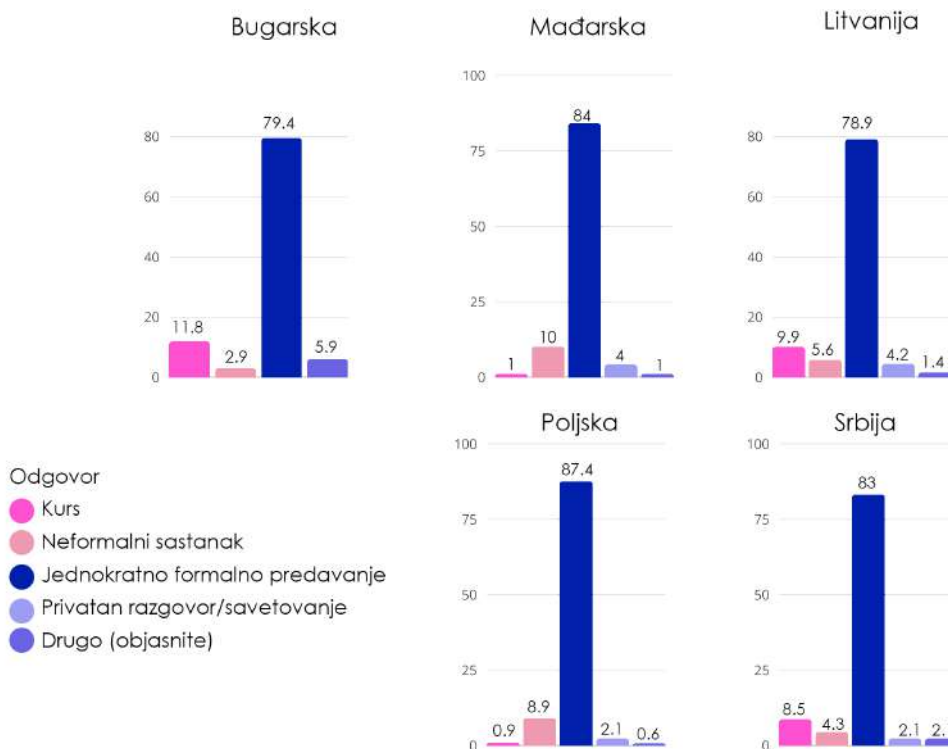
U većini slučajeva obrazovanje o drogama na univerzitetima ili u školama pružalo se kao jednokratno formalno predavanje (Poljska 87%, Mađarska 84%, Srbija 83%, Bugarska 79%, Litvanija 79%). Pored predavanja, učesnici su pomenuli i filmove (Bugarska 62%, Poljska 52%, Litvanija 49%, Srbija 44%, Mađarska 37%).

Slika 5. Karakteristike edukacija o drogama u školama

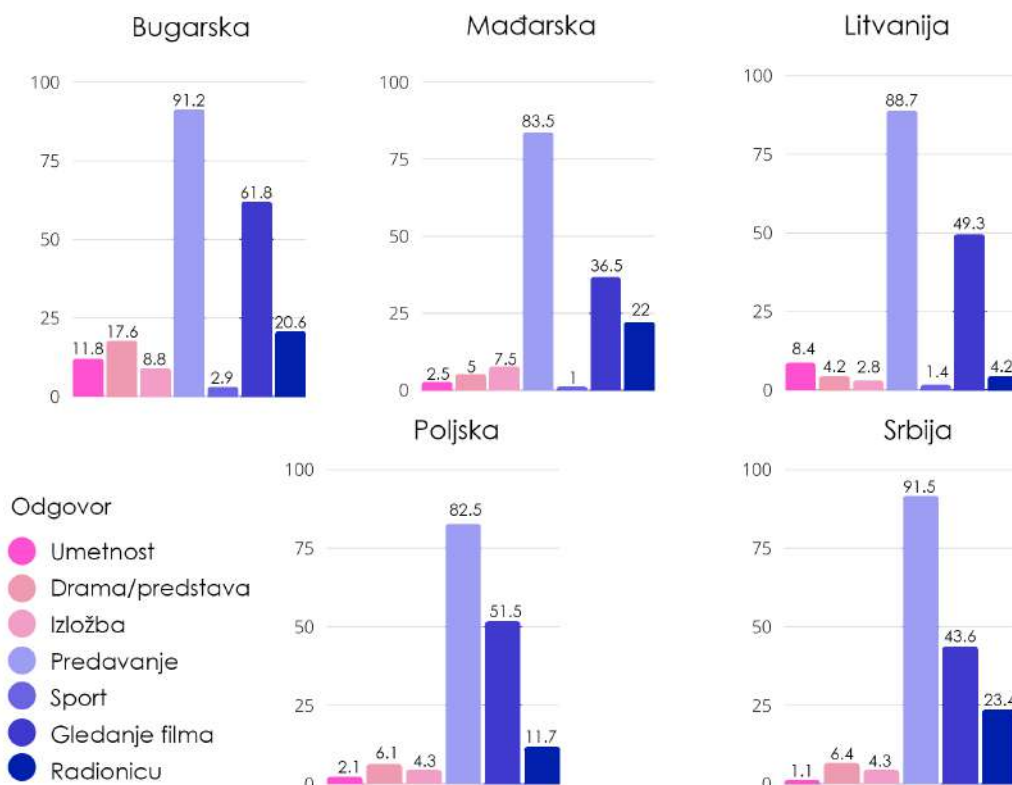
Ko je sproveo edukaciju (u školi, na fakultetu)?

U kom obliku je edukacija organizovana (u školi, na fakultetu)?

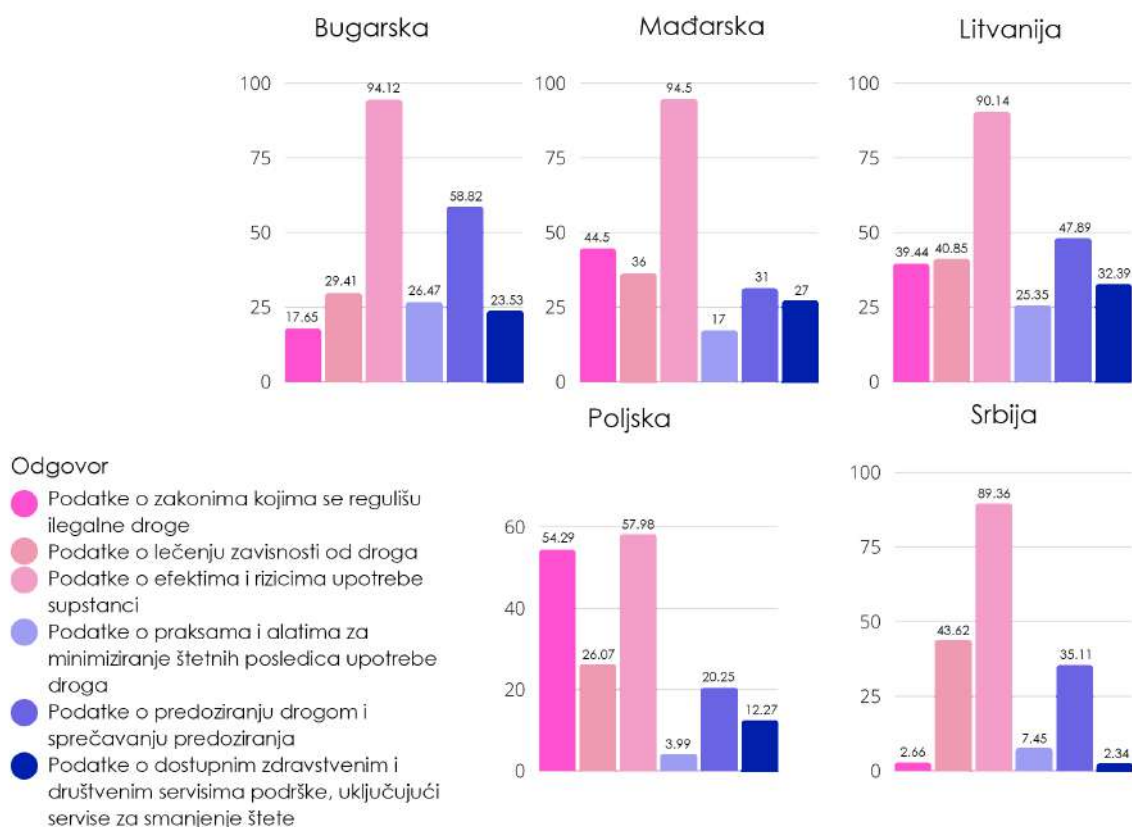
Koje obrazovne metode/aktivnosti je edukacija uključivala (u školi, na fakultetu)?

Dostavljene informacije uglavnom su se odnosile na efekte i rizike supstanci (Bugarska 94%, Mađarska 95%, Litvanija 90%, Srbija 89%, Poljska 58%). U Bugarskoj i Litvaniji druga najčešće spominjana tema bila je predoziranje drogom i njeno sprečavanje; u Mađarskoj i Poljskoj to su zakoni koji regulišu ilegalne droge; a u Srbiji je to bilo lečenje zavisnosti od droge.

Slika 6. Koje informacije ste dobili tokom ove sesije?

Koje ste podatke dobili tokom ove edukacije? (u školi, na fakultetu)

Kada su ispitanici zamoljeni da ocenjuju kvalitet programa na skali od 1 (potpuno se slaže) do 5 (potpuno se ne slaže), u Poljskoj je 61% reklo da nisu naučili puno novih stvari, 51% se nije složilo sa izjavom da obrazovanje se pružalo na neosudjujući način, a 47% je izjavilo da ne mogu iskreno podeliti svoje iskustvo. Slični trendovi se primećuju u ostale četiri zemlje. Prilično mali procenat ispitanika smatrao je da su pružene informacije iskrene, korisne i zasnovane na dokazima. Jedini aspekt programa koji je donekle pozitivno ocenjen bilo je poštovanje ljudskih prava.

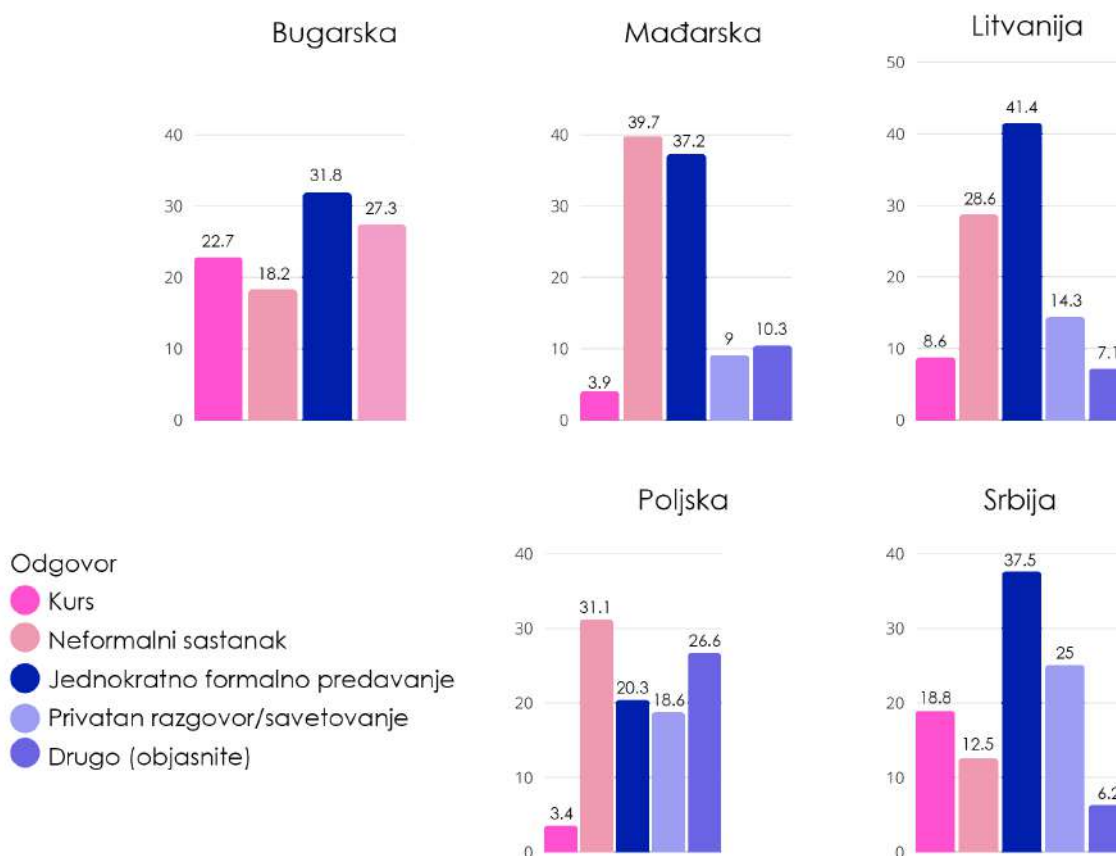
Prema studiji, najčešća mesta na kojima su ispitanici stekli obrazovanje o drogama van škola i univerziteta bila su:

- u Bugarskoj organizacije za omladinu i smanjenje štete i onlajn obuke;
- u Mađarskoj, onlajn obuka, omladinske organizacije i na festivalima / zabavama gde su informacije pružale organizacije za smanjenje štete;
- u Litvaniji omladinske organizacije i festivali / zabave gde su informacije pružale organizacije za smanjenje štete;
- u Poljskoj, organizacije za smanjenje štete, na festivalima / zabavama gde su informacije pružale organizacije za smanjenje štete; i
- u Srbiji, omladinske organizacije i festivali / zabave gde su informacije pružale organizacije za smanjenje štete.

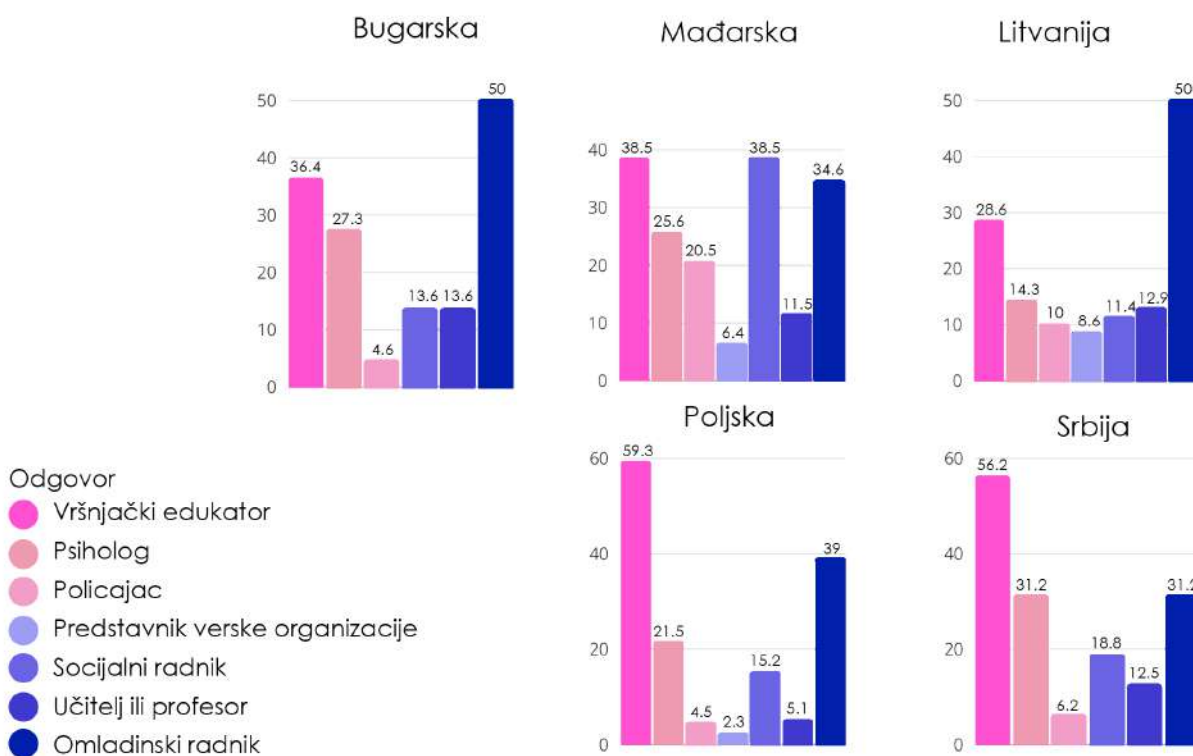
Iako je format jednokratnih predavanja i dalje jedna od najpopularnijih metoda pružanja obrazovanja o drogama čak i van škola, zabeležen je širi spektar korišćenih metoda. Informacije neformalnije pružaju omladinski radnici, vršnjački edukatori, psiholozi i socijalni radnici.

Slika 7. Karakteristike obrazovanja o drogama van škola

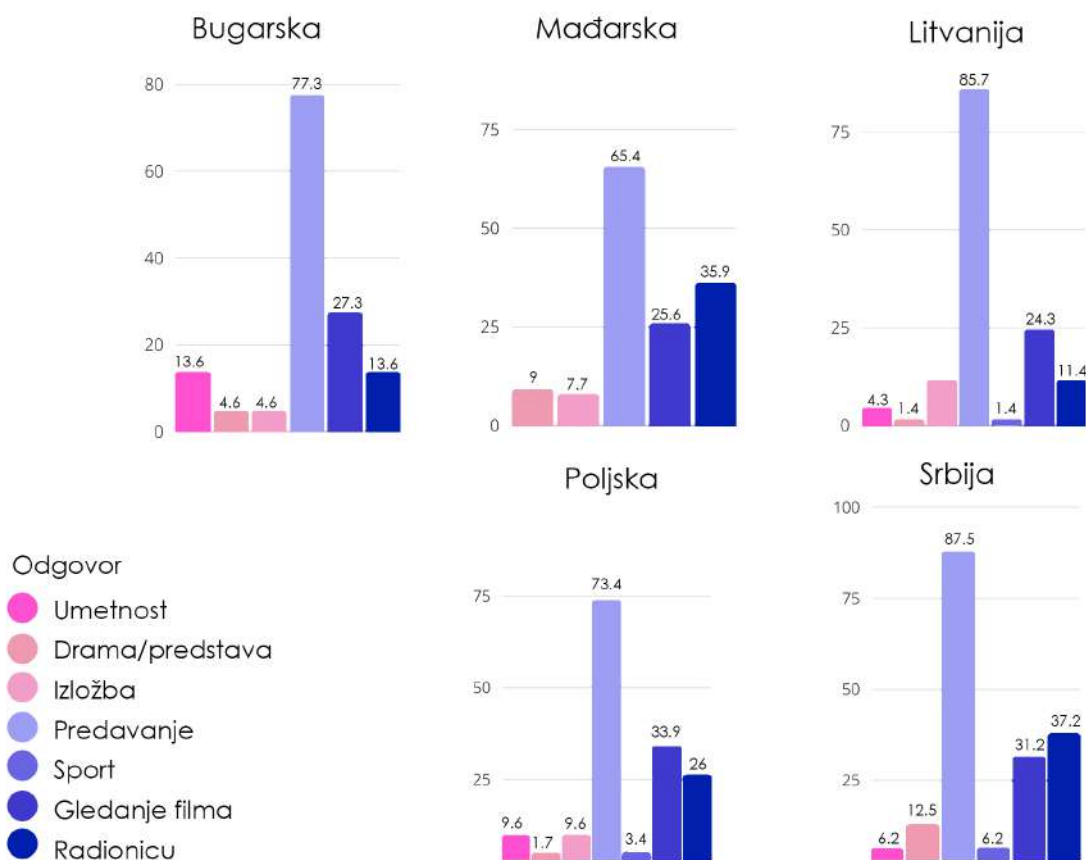
U kom obliku je edukacija organizovana (van škole i fakulteta)?

Ko je sproveo edukaciju (van škole)?

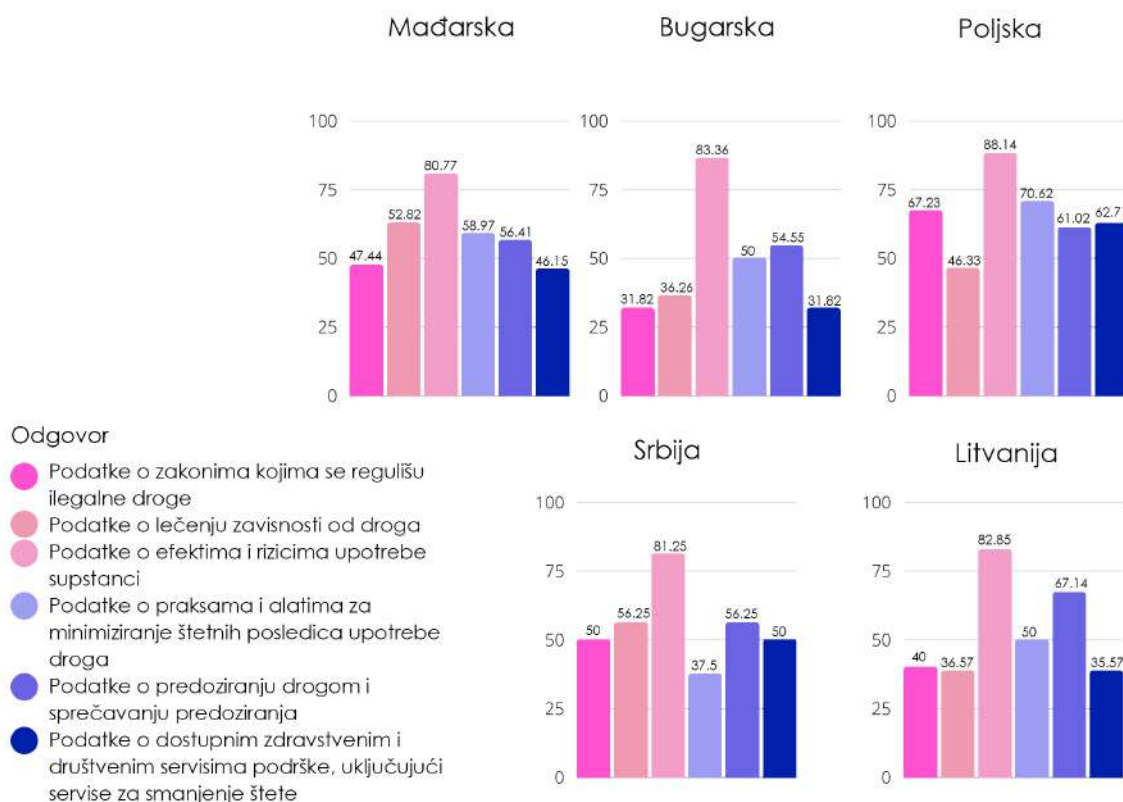
Koje obrazovne metode/aktivnosti je edukacija uključivala (van škole)?

Procenat onih koji su prijavili smanjenje štete, sprečavanje predoziranja i pristup podršci i lečenju zavisnosti kao dela sadržaja bio je znatno veći među onima koji su pohađali programe koji nisu sprovedeni u školi.

Slika 8. Koje informacije ste dobili tokom ove sesije?

Koje ste podatke dobili tokom ove edukacije? (van škole)

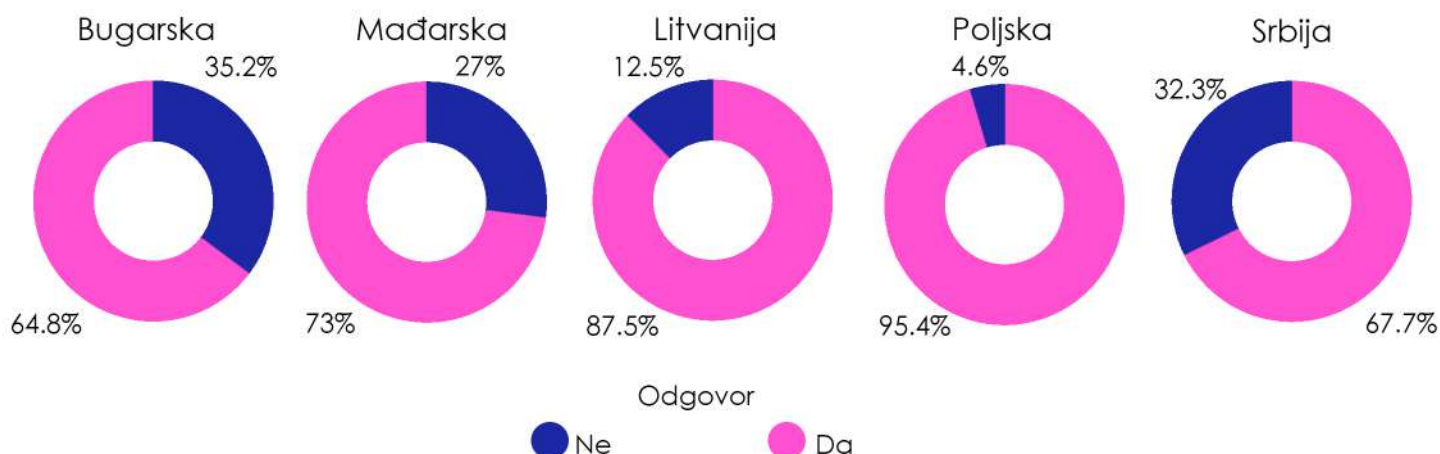

Obrazovanje stečeno van škola ocenjeno je pozitivnije; ocenjeno je kao manje osuđujuće, a učesnici su mislili da su dobili više novih, iskrenih i korisnijih informacija od obrazovanja u školama ili na univerzitetima.

Preko 50% ispitanika u svih pet zemalja prepoznaje da psihoaktivne supstance mogu biti i štetne i korisne i treba ih na odgovarajući način regulisati. Kanabis je doživljavao kao najmanje rizična supstanca. Većina ispitanika ima iskustva sa upotrebom ilegalnih droga: 65% u Bugarskoj, 73% u Mađarskoj, 88% u Litvaniji, 95% u Poljskoj i 68% u Srbiji. Najčešći način primene leka je pušenje, praćeno oralnim davanjem i frktnjem. Na primer, u Litvaniji je 98% ispitanika probalo pušenje, 54% oralnu primenu i 40% šmrkanje. Slične brojeke zabeležene su i u drugim zemljama. Mladi u svim zemljama izvestili su da bi bilo prilično lako pronaći ilegalne supstance (odgovori „vrlo lako“ i „prilično lako“ u kombinaciji): 81% u Bugarskoj, 73% u Litvaniji, 91% u Poljskoj, 78% u Srbiji, a u Mađarskoj 72%. Značajan deo mladih bio je svedok predoziranja ilegalnim supstancama: 9% u Bugarskoj, 26% u Mađarskoj, 35% u Litvaniji, 28% u Poljskoj i 19% u Srbiji. U Bugarskoj 45%, Mađarskoj 26%, Litvaniji 44%, Poljskoj 77% i Srbiji 43% učesnika zna šta je smanjenje štete, dok 35% u Bugarskoj, 27% u Mađarskoj, 35% u Litvaniji, 15% u Poljskoj, a 41% u Srbiji nikada nije čulo za to.

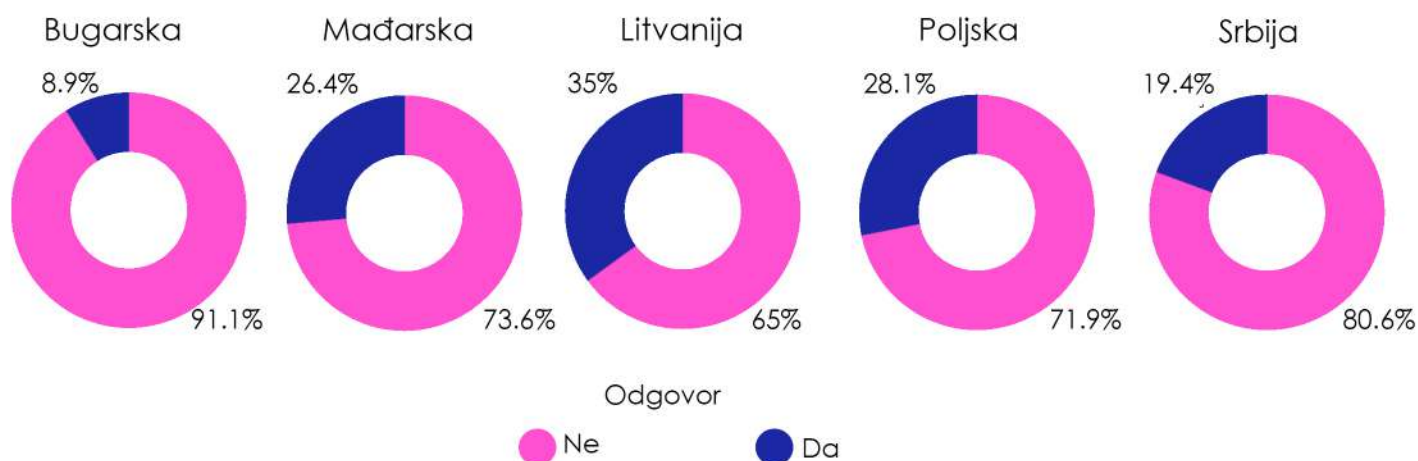
Slika 9. Prevalenca upotrebe ilegalnih supstanci tokom života

Da li si ikada probao/la ilegalnu supstancu?

Slika 10. Da li si ikada prisustvovao predoziranju od ilegalnih susptanci?

Da li si ikada prisustvovao predoziranju od ilegalnih susptanci?

Na pitanje ko treba da pruži edukaciju o drogama, većina ispitanika u svim zemljama imenovala je specijalizovane savetnike za droge (Bugarska 67%, Mađarska 73%, Srbija 78%, Poljska 69%, Litvanija 86%), psihologe, omladinske radnike, vršnjačke konsultante i zdravstveni radnici. U praksi kada se traže informacije o efektima i rizicima upotrebe nedozvoljenih droga, mladi se ljudi sada često obraćaju Internetu (Bugarska 76%, Mađarska 92%, Srbija 84%, Poljska 93%, Litvanija 88%), njihovi prijatelji, ili mediji.

Prikupljeni podaci pokazuju da većina mladih ima određeno iskustvo u upotrebi supstanci, a više od polovine učesnika u svim zemljama izjavilo je da bi im bilo prilično lako doći do ilegalnih supstanci. Najčešći način primene supstance je pušenje. Istovremeno, formalno obrazovanje o drogama koje se mladi ljudi zasnivaju na paradigmi „samo reci ne“ i taktikama zastrašivanja umesto na poštenom, zasnovanom na dokazima i neosuđujućem pristupu.

Rezultati kvalitativnih istraživanja

U okviru kvalitativnog dela istraživanja sprovedeno je 17 "online" i "offline" i to sa:

- omladinskim radnicima, socijalnim radnicima i edukatorima/trenerima koji ne rade na polju prevencije, smanjenja štete ili obrazovanja o drogama, ali imaju pristup mladim ljudima;
- omladinskim radnicima, socijalnim radnicima i edukatorima/trenerima, vršnjačkim edukatorima i ekspertima koji rade u oblasti prevencije, smanjenja štete ili obrazovanja o drogama, ali imaju pristup mladim ljudima; i
- mladim ljudima, da podelimo njihova mišljenja i znanja o obrazovanju o drogama u svojoj zemlji.

Pored toga, sprovedeno je najmanje pet polustrukturiranih intervjua u svakoj zemlji sa predstavnicima vlade, javnim službenicima, predstavnicima zakona/policijom, zdravstvenim radnicima i nacionalnim stručnjacima za politike prema drogama i/ili onima koji sprovode obrazovanje o drogama.

Bugarska

Kvalitativna komponenta istraživanja u Bugarskoj sprovedena je kroz četiri fokus grupe i pet intervjua. Svi učesnici su izjavili da su njihovi problemi uglavnom povezani sa nedostatkom institucionalne podrške. Još jedno veliko pitanje koje su identifikovale omladinske organizacije je nepriznavanje nevladinih organizacija kao ravnopravnog partnera.

Zanimljivo je da dok omladinske organizacije veoma visoko ocenjuju obrazovanje vršnjaka, mladi ljudi koji nisu deo organizacija rekli su da im vršnjačka edukacija ne ide dobro. Objasnili su da tokom organizovane edukacije vršnjaka u školi, bez obzira na temu, učenici nisu fokusirani, već se samo smeju i čak ne slušaju vršnjake. Govoreći o edukaciji o drogama, mladi učesnici su izvestili da su dobili „*nešto o drogama, što je bilo vrlo teoretski i teško se pamti*“. Jedan od zanimljivih komentara mladih bio je da su svi koji su im govorili o drogama pokušavali da ih uplaše objašnjavajući koliko su droge opasne i kako će im uništiti život. Svi su rekli da im trebaju iskrene informacije koje uključuju sva moguća gledišta i da im je potrebna prilika da formiraju svoje mišljenje. Mladi su izjavili da više vole da se edukuju o drogama od nekoga oko 10 godina starijeg od njih, ko treba da bude veoma dobro teoretski pripremljen, ali i da bude blizak životnom stilu mladih. Izrazili su potrebu za interaktivnim e-učenjem - atraktivnijim obrazovanjem o drogama koje uključuje „kul“ video zapise i kvizove. Neki od njih su takođe rekli da treba da razgovaraju o svojim ličnim osećanjima u vezi sa drogom i upotrebom droga i da im treba mesto za deljenje svojih osećanja.

Svi učesnici (mladi ljudi i predstavnici organizacija) delili su mišljenje da obrazovanje o drogama treba pružiti kroz kratke video zapise, filmove, vlogove, podcastove i interaktivne kurseve, uključujući i mlade ljude koji mogu da predstave informacije sa „harizmom“, ali takođe i sa stručnošću.

Mađarska

U Mađarskoj su obavljene tri fokusne grupe i polustrukturirani intervjui sa tri grupe zainteresovanih strana. Intervjui i fokus grupe vođeni su online koristeći sistem video konferencije Zoom. Od svih učesnika je zatraženo da potpišu obrazac za saglasnost, a od mladih ljudi mlađih od 18 godina zatraženo je odobrenje roditelja.

Tokom intervjua i fokus grupa, mladi ljudi su izneli da su edukaciju o drogama stekli kao jedinstvenu prezentaciju o rizicima upotrebe droga koju je održao policajac ili lekar. Ovo je bilo u skladu sa izveštajima pružalaca usluga vezanim za droge i omladinskih radnika koji su rekli da većinu programa obrazovanja o drogama pruža policija i drugi profesionalci koji nisu pružaoci usluga vezanim za droge. Većina profesionalaca izvestila je da se ovi programi sastoje od jedne formalne prezentacije koja se održava velikoj grupi učenika, često u prisustvu njihovog nastavnika, gde smisleni, iskreni razgovori nisu mogući. Oni koji obrazuju mlade često znaju manje od ciljne grupe, a nedostaje poverenja između predavača (posebno ako je policajac) i publike. „*Policija ima ulogu da čuva zakon i red, a ne da edukuje mlade o zdravstvenim problemima*“, rekao je stručnjak za droge (114). Kredibilitet je bio veoma važan aspekt edukacije o drogama za mlade: gotovo svi učesnici su istakli da informacije mogu prihvatiti od odraslih koji znaju o čemu govore - odnosno imaju životno iskustvo i/ili tačno profesionalno znanje.

Nekoliko ispitanika je kriminalizaciju upotrebe droga pomenulo kao ključnu prepreku poštenom rešavanju problema povezanih sa drogom među mladima. Četiri ispitanika (15, 16, 17, 114) koji uglavnom rade sa visoko marginalizovanom romskom decom izvestili su da siromaštvo, porodično nasilje, rano materinstvo, nezaposlenost, napuštanje škole, nedostatak roditeljskih veština i loš pristup stanovanju, zdravstvu i socijalnoj zaštiti su glavni problemi u ovim zajednicama. „*Upotreba droga je samo simptom za ove mlade ljude*“, rekao je jedan ispitanik. „*Ne možemo se boriti protiv upotrebe droga ako se ne pozabavimo onim strukturnim nejednakostima koje su koreni problema sa drogom.*“ (16) Prema ispitanicima, univerzalno obrazovanje o drogama, bez podrške mladim ljudima da žive drugačiji život, nema smisla u ovim zajednicama.

I mladi i profesionalci naglasili su da mladi uopšte imaju bolje znanje i razumevanje o upotrebi droga i njenim efektima od starijih generacija. Ulogu smanjenja štete naglasilo je više učesnika. „*Oni koji već koriste droge moraju da znaju kako da ih koriste i kako da izbegnu nesreće, poput loših "tripova", na primer.*“ (P1F1) Mladi su cenili one prosvetne radnike koji su mogli da stvore poverljivi, neformalni razgovor sa njima, govoreći o ličnim iskustvima. Jedan učesnik je naglasio da „*mladi ljudi znaju mnogo o drogama; nije važna razmena informacija, ne hemija, već slušanje onih koji imaju lična iskustva*“. (P1F1) Ovo je bilo u skladu sa onim što su rekli profesionalni ispitanici, da njihovi mladi klijenti „imaju puno informacija o drogama, ali nemaju emocionalnu zrelost i iskustvo da donose informisane i odgovorne odluke o svom životu ili kontrolišu svoje emocije i ponašanje.“ (11)

Učesnici su predstavili nekoliko postojećih programa kao dobre primere edukacije o drogama:

- Program **Köztes Átmenetek**⁷⁰ („Tranzicije“) vodi nevladina organizacija sa sedištem u Budimpešti. Reč je o interaktivnoj izložbi na kojoj mladi mogu da posete pet soba sa raznim instalacijama koje prikazuju različite scene upotrebe droge. Ovaj program, dug približno 90 minuta, ima za cilj poboljšanje samosvesti kod mladih raspravljajući s njima o razlici između rekreativne upotrebe i zavisnosti, rizika od različitih supstanci i načina za smanjenje štete. Izložba je otvorena za školske časove, koji mogu da pohađaju kao vannastavnu aktivnost, bez svojih nastavnika.

- Program vršnjačke edukacije iz Budimpešte koji sprovodi **Tiszta Jövőért Foundation**⁷¹ za srednjoškolce sadrži tri modula (svest o sebi, informacije o drogama, razvoj veština). Program koristi različite interaktivne metode, uključujući igre u malim grupama, dramu, gledanje i raspravu o video zapisima i odgovaranje na simulirane situacije. To je školski program.
- Program prevencije, koji sprovodi nevladina organizacija **INDIT** iz grada Pečuja, malim grupama učenika osnovnih i srednjih škola pruža edukaciju kroz dramu, interaktivno učenje i razvoj veština.
- **KIMMTA**, versku organizaciju koju finansira Reformisana crkva, u školama nudi preventivni program u zapadnoj Mađarskoj, sa fokusom na razvoj socijalnih veština.
- Preventivni program koji vodi REV, dobrotvorna organizacija zasnovana na veri koju finansira Katolička crkva u Pečuju, fokusira se na učenike osnovnih i srednjih škola i decu na hraniteljstvu, koristeći interaktivne metode i dramu.
- **Udruženje Eletre Valo**⁷² sprovodi programe za decu u hraniteljstvu. Deo ovih programa sadrži obrazovanje o drogama - ne direktno, već ih podučava kako da snimaju filmove i pričaju sopstvene priče.
- **Fondacija Lazarus**, sprovodi selektivni program prevencije droga za visoko marginalizovane mlade Rome u odvojenim naseljima na severoistoku Mađarske, nudeći alternativne rekreativne aktivnosti i podršku mladim roditeljima (17–20 godina) u poboljšanju roditeljskih veština.

70 <https://www.koztesatmenetek.hu/kiallitas>.

71 <http://www.tisztajovoert.hu>.

72 <http://www.eletrivalo7szokas.hu>.

- **Udruženje Lelekter** u gradu Veszprem ima program vršnjačke edukacije namenjen srednjoškolcima, obučavajući ih da pomažu jedni drugima, rade kao zajednica i zalažu se za njihova prava.
- **Kecskemét chapter of RÉV**, dobrotvorna organizacija koju finansira Katolička crkva, ima program prevencije droga u Kecskemetu. To je vannastavni program za školarce, sa prezentacijom o drogama, igrama uloga u malim grupama i diskusijama o rizicima od droga i kako ih smanjiti.
- Program za sigurniji noćni život **Fondacije Tiszta Jövőért**⁷³ u Budimpešti pruža kurseve za mlade o sigurnijem noćnom životu, kao i smanjenje štete od noćnog života, na osnovu sporazuma sa Durer Kertom, jednim od noćnih klubova/koncertnih sala u Budimpešti. Dvadeset vršnjačkih radnika, uglavnom psihologa, rade kao volonteri u programu.
- **Dát2 Psyhelp**⁷⁴ je program sigurnijeg noćnog života i smanjenja štete zasnovan na vršnjačkoj edukaciji koji cilja andrground Goa zabave i festivale; Otprilike 60 mladih ljudi radi u programu na dobrovoljnoj osnovi, svi su vršnjaci i ne postoji hijerarhija rada. Vršnjački radnici pohađaju jedan dan obuke.
- Nevladina organizacija **Blue Point**⁷⁵ pokrenula je dve edukativne kampanje kojima su pozvali ljude da prestanu da piju (Dry November) ili puše kanabis (Tépőzár) na mesec dana. Dve kampanje imale su za cilj da edukuju društvo o rizicima upotrebe droga bez demonizacije korisnika, a kampanje su dobro medijski pokrivene.

Litvanija

U okviru kvalitativnog dela istraživanja sprovedeno je ukupno pet intervjua sa stručnjacima, pet individualnih intervjua sa omladinskim radnicima koji rade na smanjenju štete i tri fokus grupe. U prvoj fokus grupi, sa predstavnicima organizacija koje rade sa mladima, ali ne na polju prevencije upotrebe droga ili smanjenja štete, na pitanje o proceni postojeće edukacije o drogama u Litvaniji, svi učesnici izrazili su da je ona vrlo lošeg kvaliteta i uopšte nije objektivna: *„Jednostrana, gde se mladim ljudima govori da su droge loše i zabranjene“*. Učesnici su takođe primetili da ova predavanja često vode policajci. Govoreći o ulozi organizacija za smanjenje štete u obrazovanju o drogama, svi učesnici su se složili da organizacije za smanjenje štete treba nekako uključiti u obrazovanje o drogama.

Drugu fokus grupu, sa omladinskim radnicima, socijalnim radnicima, vršnjačkim edukatorima i specijalistima koji rade na polju prevencije upotrebe droga i smanjenja štete i imaju pristup mladim ljudima bilo je najteže organizovati, jer je vrlo malo organizacija koje rade na ovom polju, a još manje je bilo spremno da učestvuju u ovom istraživanju. Kao rezultat, bilo je pet učesnika u fokus grupi i pet odvojenih polustrukturiranih intervjua sa različitim specijalistima, uključujući lekare, psihologe i političare.

Na pitanje da opišu efikasnu edukaciju o drogama, svi učesnici su odgovorili da bi trebalo da bude zasnovano na nauci, pružajući objektivne informacije i da bi to takođe trebalo da bude proizvod saradnje između obrazovnih institucija, vladinih institucija i nevladinih organizacija, na čelu sa stručnjacima (posebno obučeni omladinski radnici i vršnjački edukatori). Učesnici su kriminalizaciju upotrebe droga naveli kao glavnu prepreku pružanju edukacije o drogama: *„Mislim da je problem što je sve kriminalizovano. Barem govoriti o ovim problemima ne bi trebalo da bude tabu tema.“*

Svi učesnici u fokus grupi sa mladim ljudima rekli su da informacije o drogama / upotrebi droga traže na Internetu. Glavne teme istraživanja su kratkoročni i dugoročni efekti i neželjeni efekti, doziranje, trajanje, zakonitost, hemijske reakcije u telu i mešanje droga; dvoje učesnika je napomenulo da takođe traže poreklo i istoriju supstanci. Svi učesnici složili su se da je obrazovanje o drogama u njihovoj zemlji vrlo loše, jer su to uglavnom zastrašujuće slike

i upozorenja da je „droga loša“. Svi su se bez sumnje složili da je veoma važno u školske programe uključiti objektivno, informativno obrazovanje o drogama: *„Bilo bi sjajno kada bi se obrazovanje pružalo kao racionalno, te informacije bile nepristrasne, jer ono što sada imamo i šta smo imali ranije su jednostrane informacije zasnovane na emocijama“*. Svi učesnici složili su se da svako ko razgovara sa mladima o drogama treba da bude obučeni specijalista sa iskustvom, a ne samo sa teorijskim znanjem.

73 <https://www.facebook.com/tisztajovoert/>.

74 <https://www.facebook.com/psy.help.team>.

75 <http://kekpont.hu>.

Učesnici su kao dobar primer organizacija koje rade sa mladima na pitanjima politike prema drogama [Young wave](#), nevladina organizacija koju su osnovali mladi za promociju aktivnog građanstva i praćenje naučnog napretka u politici droga. Pruža usluge smanjenja štete na događajima i organizuje građanske kampanje, diskusije i obuke. Organizacija takođe ima i radio emisiju pod nazivom [PrePartis](#) u kojoj je svakog drugog petka diskusija o različitim aspektima upotrebe droga, politike prema drogama i smanjenje štete.

Poljska

Kvalitativni deo studije u Poljskoj obuhvatio je intervjue sa 33 osobe, uključujući predstavnika policije, dva stručnjaka za politiku prema drogama, zdravstvenog radnika i javnu ličnost. Najveće interesovanje pokazali su predstavnici organizacija koje rade u oblasti prevencije i smanjenja štete, kao i adolescenti koji koriste psihoaktivne supstance.

Prema sagovornicima, obrazovanje o drogama u Poljskoj zasniva se na strahu i često na pogrešnim informacijama, ili jednostavno stereotipima. Informacije o smanjenju štete su marginalni, i nastavnici nemaju znanje da sprovedu te časove. *"Niko nikada nije tačno objasnio šta je droga, baš kao i određeni koncept „novih psihoaktivnih supstanci.“* PLF3/2-P2 Ne znate šta je to, ali morate biti oprezni. Dakle, takođe morate biti oprezni, po principu da jednom pokušate i umrete." Studenti su ove časove retko ocenjivali pozitivno, dok nastavnici i policajci imaju pozitivnije mišljenje o efikasnosti obrazovanja o drogama u školama. Prema mišljenju učenika, ovi časovi su se održavali u okviru časova hemije, biologije i seksualnog vaspitanja, kao i na opštim školskim skupštinama i sastancima organizovanim za celokupnu studentsku zajednicu u sali za fizičko i na školskim putovanjima. Većina studenata nema iskustva sa obrazovanjem o drogama na fakultetima. Ispitanici su naveli da ako se obrazovanje o drogama pruža na fakultetima i u okviru univerziteta ono je na različitim nivoima u zavisnosti od polja studija. Pokušaji da se organizuju lokalne obrazovne inicijative zasnovane na vršnjačkoj edukaciji - naučni klubovi na univerzitetima - inicirani su, ali nisu nastavljeni.

Internet je drugi najčešće naznačeni izvor edukacije o drogama među mladim ljudima koji su intervjuisani. Oni su istakli stranice kao što su: researchgate (baza podataka o naučnim istraživanjima), hiperreal.info (tematski forum), [pillreports.net](#) (baza podataka o tabletima), [psichonautwiki.org](#) (wikipedia o drogama) i izveštaji različitih "tripova". Informacije koje se najčešće traže su: doziranje, kako supstanca deluje, trajanje delovanja supstance, neželjeni efekti, štetnost, efekti na mozak, zakonski propisi i kako postupati u slučaju zadržavanja zbog posedovanja supstance. U svojoj izjavi, predstavnica zdravstvene zaštite naglasila je da bi prisustvo poznatih lica u kampanjama moglo imati uspešnog uticaja u preventivnim kampanjama. *"Mislim da bi trebalo da iskoristimo njihovu popularnost ... Ljudi koji imaju nekakav autoritet, koji su na neki način poznati, pa čak i sada, u ovo vreme Instagrama.. mislim da kada bi sve te insta-zvezde govorile na ovaj način i bili uključeni u neke projekte, to bi funkcionisalo bolje."* PLI-H Danas mladi usvajaju obrasce ponašanja od poznatih ljudi. Influenseri sa puno pratioca, koji na svojim profilima plasiraju društveno relevantan sadržaj i koji se bave važnim pitanjima, izgledaju kao veoma dobar medij za promociju kampanja / projekata / informacija.

Predstavnici organizacija koje sprovedu programe smanjenja štete razgovarali su o nedostatku slobode u pružanju usluga obrazovanja i smanjenja štete. Ova ograničenja potiču iz različitih izvora: trenutni propisi, problemi sa organizatorima događaja (u slučaju terenskog rada na žurkama) ili nerazumevanje pretpostavki koje stoje iza aktivnosti. *"Mnogo stvari ne možemo da uradimo jer zakon to ne dozvoljava, zbog organizatora kluba i sličnih stvari. Ne možemo u potpunosti pružiti usluge smanjenja štete prema preporukama, jer imamo ograničenja iz okruženja."* PLF2/2-P2

Ispitanici su ukazali na značajno nedovoljno finansiranje u ovoj oblasti. Novac iz budžeta dodeljuje se neefikasnim kampanjama (plakati, reklame u medijima), a smanjenje štete treba primeniti na delu. Outreach projekti se sprovode samo u velikim urbanim centrima. Stručnjak za politike prema drogama primetio je probleme sa finansiranjem programa smanjenja štete u Poljskoj. Većina nacionalnih sredstava za aktivnosti povezane sa drogom (kojih ionako nema mnogo) distribuiraju se organizacijama koje već duže vreme sprovode takve aktivnosti i zasnovane su na "drug-free" modelu. Poljske organizacije za smanjenje štete i veliki broj drugih nevladinih organizacija rade od projekta do projekta. Poljske organizacije za smanjenje štete ne dobijaju značajnu podršku vlade ili državnih institucija, kako u pogledu finansiranja, tako i za administrativna pitanja (pokroviteljstvo, pomoć u pronalaženju prostorija itd.). Organizacije za smanjenje štete takođe se suočavaju sa represijom od strane vlade. Ispitanik je pomenuo izveštaj Kaleta - izveštaj zamenika ministra pravde o aktivnostima nevladinih organizacija koje rade na smanjenju štete i obrazovanju na polju HIV / AIDS-a i chemsex-a. Aktivnosti ovih organizacija pomenute su u izveštaju, a zatim prikazane na nacionalnoj televiziji i predstavljene kao promocija droge, kako bi se stvorio medijski skandal povodom obeležavanja predsedničkih izbora u Poljskoj 2020. godine. Predstavnik zdravstvene službe takođe se žalio na tekući medijski skandal protiv organizacija uključenih u terenske aktivnosti. Ovo je vrlo uznemirujući znak koji ukazuje na to da bi organizacije koje rade u ovoj oblasti uskoro mogle imati još veće probleme. *"A kod nas postoji još jedan skandal oko činjenice da postoje programi smanjenja štete - na primer, u Varšavi - i to se ne sviđa našoj vladajućoj stranci, a protiv nas se vodi kleveta, govoreći da čak promoviramo drogu i podstiču upotrebu, a niko ne razume da pokušavamo da ljude edukujemo i radimo na takav način da smo svesni da će svako ionako donijeti odluku koju želi."* PLI-H

Mladi su izjavili da se u razgovoru ne tretiraju kao partneri. Nastavnici i policajci nemaju iskustva i zajednički jezik sa mladima, a nemogućnost poverenja isključuje mlade iz diskusije. Intervjuisana grupa mladih nagovestila je da bi želela da ih obrazuju ljudi koji imaju iskustva sa supstancama, kao i ljudi koji mogu da pruže terapiju u vezi sa problematičnom upotrebom supstanci, ljudi iz preventivnih organizacija i ljudi koji su im bliski. Bilo im je važno da se edukacija o drogama sprovodi na način koji ne potcenjuje publiku i da komunikacija ne bude usredsređena na negativne ili pozitivne efekte upotrebe droga, već da se zasniva na iskrenom znanju i činjenicama. Prema nekim intervjuisanim mladima, bilo bi dobro rešenje da nastavnik ne učestvuje u časovima koje je izvodila osoba izvan škole. Što se tiče oblika nastave, smatrali su da se diskusije, mozganje, psihodrame i predavanja kombinuju sa radionicama (uključujući i radionice ispitivanja supstanci) —tj. uz aktivno učešće, i da bi to bilo prikladno. Smatrali su važnim da poruke predavača budu manje njihovo naređivanje a više da podstiču na razmišljanje, uključuju i vode. Kao dobru ideju istakli su mogućnost da instruktoru postavljaju anonimna pitanja napisana na karticama, a zatim bačena u kutiju (isto se radi i u seksualnom vaspitanju). Jasno je da u Poljskoj, u sadašnjim uslovima, nije moguće da ljudi sa odgovarajućim veštinama pružaju obrazovanje o drogama u svim školama. Stoga su mladi ukazali na potrebu da se obezbede materijali za nastavnike koji takve časove izvode nevoljno, kao što su udžbenici, scenariji lekcija i filmovi za prikazivanje tokom nastave. Dobra praksa koju koriste neki od ispitanika je da o teškim temama razgovaraju privatno ili u manjim grupama od poverenja. Istaknuto je da se generalno informativne poruke mogu adresirati u velikim grupama, ali interaktivnije, uključujući teme, treba razgovarati u manjim grupama sa većim nivoom poverenja.

Srbija

Formalno obrazovanje o drogama u Srbiji svelo se na programe prevencije čiji je cilj da ubedi mlade ljude da ne bi trebalo da koriste drogu. Programi prevencije nisu prilagođeni postojećim obrascima upotrebe droga među mladima. Od rane adolescencije, mladi ljudi postaju svesni postojanja različitih vrsta ilegalnih supstanci, o kojima informacije dobijaju uglavnom putem Interneta, masovnih medija i prijatelja. Psihoaktivne supstance su sveprisutna tema i za većinu mladih je sigurno da će kad tad doći u kontakt sa njima. Mladi imaju više poverenja u neformalne izvore jer je posedovanje psihoaktivnih supstanci kriminalizovano; stoga je razgovor o upotrebi ovih supstanci često tabu. Stoga je mladima lakše razgovarati sa nekim ko je mlad poput njih i kome može da veruje da ga neće osuđivati, ubeđivati ili kompromitovati na bilo koji drugi način.

U kvalitativnom delu ovog istraživanja intervjuisano je pet vršnjačkih edukatora iz organizacija koje deluju u okviru organizacija koje sprovode programe smanjenja štete, kao i dvoje zaposlenih u organizacijama koje sprovode programe rehabilitacije, resocijalizacije i, povremeno, preventivnih programa. Takođe, u fokusu je učestvovalo devet ljudi iz omladinskih organizacija koje ne rade na polju droga, ali se susreću sa tom temom, četiri osobe iz organizacija koje rade sa LGBTQI+ populacijom i jedan predstavnik organizacije koja radi sa mladima koji su HIV pozitivni. Važni uvidi u postojeće programe prevencije stekli su se kroz intervju sa predstavnikom Kancelarije za borbu protiv droga Vlade Republike Srbije, kao i predstavnicima organizacija civilnog društva koje sprovode programe za droge, pozvanim da učestvuju u komisijama za borbu protiv droga, zavisnosti od droga u školama, koje uglavnom sprovode programe rehabilitacije i resocijalizacije. Dalje, fokus grupe uključivale su deset mladih ljudi koji su podelili svoja iskustva o edukaciji o drogama u Srbiji. Svi ispitanici izvestili su da je većina postojećih organizacija za smanjenje štete usmerena na pružanje usluga

i programa za injektiranje korisnika, a ne na obrazovanje o drogama ili mlade uopšte. Usluge informisanja o drogama u obrazovnim institucijama uglavnom spadaju u domen univerzalne prevencije. S druge strane, preventivni programi koji pružaju informacije o drogama ne sprovode se sistematski, već na inicijativu lokalnih zajednica, nevladinih ili omladinskih organizacija, škola, školskih psihologa ili pojedinaca. Programi vršnjačke edukacije u Srbiji uglavnom se izvode u vanškolskim i neformalnim sredinama, a sprovode ih nevladine ili omladinske organizacije.

Tokom diskusija u fokus grupama, mladi su uglavnom govorili o upotrebi kanabisa i alkohola, dok su druge ilegalne psihoaktivne supstance koje su pomenute bili heroin, psihodelici i stimulansi. Govoreći o obrazovanju u školama, mladi su najviše spominjali heroin, jer je to supstanca o kojoj predavači (obično policajci ili bivši zavisnici) najviše govore na predavanjima. Troje mladih ljudi reklo je da nemaju poverenja u zdravstvene ustanove: „*Mislim da tamo nemaju neke posebne programe psihoterapije; oni su vam uglavnom na terapiji nekim lekovima. Ne postoji individualni pristup, ako sam dobro razumeo.*“ (P3F2) Takođe, dvoje od njih rekli su da se problem pojavljuje kada se ljudi zvanično registruju kao „zavisnici“ u tim institucijama. Dvoje mladih bi radije preporučilo privatnog terapeuta prijateljima koji se bore sa problematičnom upotrebom droga.

Učesnici koji su u školama pohađali neki oblik edukacije o drogama identifikovali su zastrašivanje, osuđivanje, nametanje, ubeđivanje i podsticanje osećaja srama kao dominantne principe sa kojima se susreću u tim programima. Mladi su istakli da bi voleli da mogu otvorenije da razgovaraju o drogama. Spomenuli su video zapise na Internetu (društvene mreže i YouTube) kao najefikasniji format za neformalno obrazovanje o drogama. Oni veruju da neko njima blizak po godinama treba da razgovara sa njima, ali da je važnije da „*osoba koja o tome govori treba da ima bar neko iskustvo, bez obzira da li je o tome saznala ili je imala životno iskustvo. Sada niko ne može da dođe i kaže mi da je nešto tako i tako, ako ni sam ne zna kako to izgleda*“ Specijalisti insistiraju na međusektorskoj saradnji: „*Mislim da bi trebalo da postoje pravi multidisciplinarni timovi. Psiholozi, psihijatri, pedagozi, civilno društvo, a ne samo lekari*“. (SG1) Stoga je vršnjačka edukacija o drogama, bilo da potiče od mladih ili ljudi koji imaju iskustva u upotrebi droga, prepoznata kao efikasan pristup, ako se koristi u sinergiji sa stručnim znanjem.

Zaključci i preporuke

Dokazano je da mladi dolaze u kontakt sa raznim vrstama ilegalnih supstanci od rane adolescencije, od kojih su najzastupljeniji kanabis, amfetamin i MDMA/ekstazi. Preko polovine učesnika u svim zemljama izjavilo je da bi im bilo prilično lako doći do ilegalnih supstanci. Najčešći način upotrebe je pušenje. Istovremeno, većina formalnog obrazovanja o drogama, koje mladi ljudi dobijaju, zasniva se na paradigmi „samo reci ne“ i taktikama zastrašivanja, umesto na poštenom, neosuđujućem pristupu koji je zvanovan na dokazima.

Većina učesnika studije pohađala je neki oblik obrazovanja o drogama u školama i ali i pominje nedostatak mogućnosti neformalnog obrazovanja. Učesnici istraživanja iz svih pet zemalja takođe su izjavili da ljudi koji pružaju obrazovanje o drogama često imaju samo teorijsko znanje o supstancama te da ne mogu da se poistovete sa iskustvima sa kojima se mladi ljudi suočavaju. Nedostatak poverenja u prosvetne radnike među učenicima, kriminalizacija droga, nedovoljno finansiranje i isključivanje smanjenja štete iz procesa navedeni su kao glavne prepreke za pružanje kvalitetnog obrazovanja o drogama. Kao rezultat toga, mladi ljudi radije dobijaju informacije sa Interneta ili svojih prijatelja i vršnjaka.

Najpopularnije teme koje za kojima mladi tragaju su:

- informacije o supstancama i rizicima;
- dostupne usluge smanjenja štete;
- zakoni koji regulišu upotrebu droga i njihovo sprovođenje;
- dostupna pravna pomoć u slučajevima vezanim za prekršaje zakona o drogama;
- informacije o predoziranju drogom i sprečavanju predoziranja;
- omladinske organizacije koje rade sa ljudima koji se drogiraju; i
- lečenje zavisnosti od droge.

Intervjuisane zainteresovane strane - mladi ljudi i predstavnici organizacija za smanjenje štete, prevencije i omladinskih organizacija - se slažu da je postojeće obrazovanje o drogama neefikasno i da ne odgovara na potrebe i obrasce upotrebe droga među mladima. Omladinske organizacije treba da uspostave saradnju sa stručnjacima za smanjenje štete i uključe mlade u razvoj sadržaja kurseva. Da bi bilo efikasno, obrazovanje o drogama treba da bude:

- pruženo od strane osobe koja je prošla posebnu obuku o upotrebi supstanci i koja ima prvo iskustvo u upotrebi supstanci;
- pruženo na neosuđujući način, zasnovan na naučnim dokazima;
- pruženo na interaktivan način, koristeći zanimljive savremene alate i platforme;
- organizovano po mogućnosti u malim grupama u sigurnom okruženju; i
- u formatu otvorenog i iskrenog dijaloga.

Obrazovanje o drogama treba da razvije kritičko razmišljanje i da ne koristi jednostavne taktike zastrašivanja koje samo dovode do nedostatka poverenja u prosvetne radnike među mladima i udaljavaju ih od usluga. Efikasno obrazovanje o drogama trebalo bi da bude sveobuhvatno, interaktivno, zasnovano na dokazima, ne osuđujuće, prilagođeno uzrastu, i formalno i neformalno obrazovanje koje prepoznaje različite koncepte zdravlja, porodice i zajednice koji su povezani sa različitim ciljnim grupama, poštuje privatnost i slobodu pojedinca, kulturno je i socijalno osetljivo, u skladu sa etičkim principima i principima ljudskih prava, promovise kritičko razmišljanje i doprinosi dobrobiti mladih.

PRILOG 1

Sažetak protokola istraživanja procene edukacije o drogama

Ova metodologija je razvijena u okviru projekta **LET's Talk about drugs – new MEthods of communication with youth – LET ME**, projekat finansiran od strane Evropske komisije (Program ERASMUS +). Cilj projekta je da podrži omladinske radnike, edukatore (vršnjačke edukatore), outreach radnike, stručnjake za smanjenje štete, i sve druge koji rade direktno sa mladima koji potencijalno mogu koristiti droge ili ih već koriste, da podignu kapacitete u njihovoj komunikaciji pomoću inovativnih pristupa i metoda edukacije o drogama.

Partneri na projektu: Eurasian Harm Reduction Association (EHRA), Litvanija; Young Wave, Litvanija; Youth Organisations for Drug Action (YODA) Poljska; Rights Reporter Foundation (Jogriporter alapitvány), Mađarska; VAKU (Valo-Szinu Kulturális- és Ifjúsági Egyesület), Mađarska; Center for Humane Policy, Bugarska; Foundation SMART, Bugarska; Re Generation (Nevladina organizacija Re Generacija), Srbija.

Pozadina

Više od jednog veka kao društvo pokušavamo da sprečimo upotrebu droga kod mladih, kroz različite metode upotrebljavane da ubede mlade ljude da se suzdrže od eksperimentisanja. Postojeće međunarodne preporuke za edukaciju o drogama formulisane su u kontekstu prevencije: EMCDDA Evropski priručnik za standarde kvaliteta za prevenciju upotrebe droga,⁷⁶ EMCDDA Portal dobrih praksi: Intervencije prevencije za škole u školama,⁷⁷ UNODC školska edukacija za prevenciju zloupotrebe droga,⁷⁸ UNODC/SZO Internacionalni Standardi za prevenciju upotrebe droga,⁷⁹ UNODC Inicijativa mladih vodič za diskusiju.⁸⁰

Kada pričamo o drogama, upotreba droga obično se izjednačava sa zloupotrebom droga, a apstinencija je tretirana kao jedina mera za uspeh, i jedina prihvatljiva opcija koja se uči. Informacije o tome kako da se umanje rizici ili spreči zloupotreba za one koji možda eksperimentišu sa upotrebom supstanci nema, i programi smanjenja štete nisu spomenuti ni u jednom dokumentu. Da bi program edukacije o drogama radio i bio uspešan, mora biti prilagodjen ciljnoj grupi.

Svrha istraživanja

Cilj predložene studije jeste procena postojeće edukacije o drogama i njene efikasnosti. Istraživanje će se takođe pozabaviti time koji su podaci o drogama dostupni i kako ih mladi ljudi percipiraju, i proučiti metode i alate koje različiti akteri koriste da razgovaraju sa mladima o drogama i sakupiti najbolje prakse.

Kako bi ovaj cilj bio postignut, biće preduzeti sledeći koraci:

Kvalitativna procena postojećih praksi u edukaciji o drogama i njihovoj percipiranoj efikasnosti

Kvantitativna procena iskustava mladih sa edukacijom o drogama i njene efikasnosti kroz analizu njihovih znanja i stavova o drogama i upotrebi droga

Na osnovu rezultata istraživanja biće sastavljen Izveštaj o proceni, u koji će biti uključene informacije o edukaciji o drogama za svaku od zemalja učesnica u projektu i najbolje prakse, metodi i alati koje koriste oni koji rade sa omladinom i vršnjački edukatori, kao i stručnjaci za smanjenje štete, koji rade sa mladima. Izveštaj o proceni i njegove preporuke biće upotrebljeni za razvijanje Priručnika za edukaciju o drogama za one koji rade sa mladima.

Zemlje u kojima će se istraživanje sprovesti su: Bugarska, Mađarska, Litvanija, Poljska, Srbija

U ovoj studiji biće upotrebljene sledeće definicije:

- **Mladi/omladina** - ljudi uzrasta između 16 i 30 godina.
- **Omladinska organizacija** - organizacija koja radi sa mladima i za mlade.
- **Omladinski radnik** - svako ko radi s omladinom.
- **Vršnjački edukator** - osoba koja odgovara profilu ciljne grupe (godištem, društvenom pozadinom, proživljenim iskustvom) i radi s omladinom/mladima.
- **Efikasna edukacija o drogama** - i formalna i neformalna edukacija koja je sveobuhvatna, interaktivna, zasnovana na dokazima, neosuđujuća, prilagođena uzrastu koja prepoznaje različite koncepte zdravlja, porodice i zajednice koji su povezani s različitim ciljnim grupama, poštuje privatnost i lične slobode, je kulturno i socijalno senzitivna, u skladu s etičkim i principima ljudskih prava, promoviše kritičko razmišljanje i doprinosi dobrobiti mladih.

76 http://www.emcdda.europa.eu/attachements.cfm/att_145539_EN_TD3111250ENC.pdf

77 <http://www.emcdda.europa.eu/best-practice/prevention/school-children>

78 https://www.unodc.org/pdf/youthnet/handbook_school_english.pdf

79 <https://www.unodc.org/unodc/en/prevention/prevention-standards.html>

80 https://www.unodc.org/documents/drug-prevention-and-treatment/discussion_guide_final_2012_04.pdf

Dizajn istraživanja

Studija će biti implementirana u okviru pristupa različitih metoda i sadržaće kvalitativne i kvantitativne metodološke komponente. Ovakav pristup daje dublje i validnije razumevanje odgovora na pitanja koja ovo istraživanje postavlja.

Pre nego što se pređe na terenski rad, potrebno je obaviti pregled postojeće literature i ključnih dokumenata (desk review). Pregled ima bitnu funkciju u proceni jer pruža osnovu na kojoj se grade naredni koraci. Pregled literature pomaže u:

Razumevanju državnog konteksta u smislu upotrebe droga među mladima i dostupne edukacije o drogama i regulacije koja na nju utiče.

Identifikaciji ključnih tema, nedostataka i prilika tako što analizira dostupne sekundarne podatke.

Ključna dokumenta za pregled:

Statistički podaci o upotrebi i zloupotrebi droga među mladima, ankete kojima se nadzire ponašanje ljudi koji koriste droge, podaci iz istraživanja o upotrebi droga među mladima i edukacija o drogama

Legislatura kojom se regulišu edukacije o drogama, pružanje informacija o drogama i upotreba droga među mladima

Postojeći metodi i alati u edukaciji o drogama: školski programi, razvijene smernice, itd.

Procene efikasnosti i efektivnosti aktivnosti za prevenciju upotrebe droga

Kvalitativna komponenta

Kvalitativna komponenta studije biće implementirana kroz tri fokus grupe i 5 polustrukturiranih intervjuja. Usled restrikcija zbog virusa COVID-19 pojedini intervjui i rad sa fokus grupama mogu biti obavljani online uz pomoć [Zoom platforme](#).

Fokus grupa i/ili polustrukturirani intervjui 1: grupa za omladinske radnike, socijalne radnike, edukatore koji ne rade u oblasti prevencije, smanjenja štete, edukacije o drogama ali imaju pristup mladim ljudima

Fokus grupa i/ili polustrukturirani intervjui 2: grupa za omladinske radnike, socijalne radnike, vršnjačke edukatore, specijaliste koji rade u oblasti prevencije, smanjenja štete, edukacije o drogama i imaju pristup mladim ljudima

Fokus grupa i/ili polustrukturirani intervjui 3: grupa za mlade ljude koji bi mogli da podele svoja mišljenja i znanja o edukaciji o drogama u svojoj zemlji

5 polustrukturiranih intervjuja sa nacionalnim ekspertima koji rade u oblastima vezanim za droge.

Teme za diskusiju tokom intervjua: iskustvo u radu sa omladinom, iskustva sa edukacijom o drogama i njenom percipiranom efektivnošću, definicija efektivne edukacije o drogama.

Regrutovanje učesnika u istraživanju biće sprovedeno kroz nacionalne istraživačke timove. Obaveštavanje potencijalnih učesnika u istraživanju treba organizovati kroz komunikacione kanale partnerskih NVO. Učesnici će biti probrani na osnovu njihovog pristupa omladini, učešća u programima smanjenja štete i/ili edukaciji o drogama za (Fokus grupu 3). Ukupan broj učesnika u fokus grupama ne bi trebalo da bude manji od 10 za svaku od 3 identifikovane grupe. Ukoliko se budu organizovale online broj će biti podeljen na pola.

Mladi će biti podeljeni u dve grupe na osnovu uzrasta: oni uzrasta 16-21 i oni uzrasta 22-30 godina. Učesnici ne bi trebalo da se međusobno poznaju.

Diskusija će biti zasnovana na pitanjima koja su data u smernicama, ali ne i ograničena na njih. Vodič će biti preveden na nacionalne jezike. Svi učesnici će potpisati formulare o informisanom pristanku. Kako bi se obezbedila poverljivost, imena učesnika se neće beležiti, već će se umesto njih koristiti šifre: na primer U1F1 (učesnik 1 iz fokus grupe 1).

Šifre za intervjue:

Zemlja	Zanimanje ispitanika	Serijski broj
B - Bugarska	G - zvanični predstavnik vlade	1
H - Mađarska	H - zdravstveni radnik	2
L - Litvanija	P - političar	3
P - Poljska	L - predstavnik organa reda i mira	4
S - Srbija		

Sve fokus grupe i intervjue treba snimiti audio zapisom i potom transkribovati. Glavne citate treba prevesti na engleski jezik i uključiti u izveštaj zemlje. Audio zapise treba obrisati nakon završene analize i završnog izveštaja. Svi fajlovi povezani sa istraživanjem i skenirani popunjeni formulari o pristanku treba da budu pohranjeni na bezbednom serveru koji nije dostupan spoljašnjim korisnicima.

Kvantitativna komponenta

Kvantitativna komponenta će se fokusirati na procenu postojeće edukacije o drogama i njene efektivnosti od strane mladih. Rekrutovanje učesnika u istraživanju biće sprovedeno kroz nacionalne istraživačke timove. Upitnik će biti preveden na nacionalni jezik i postavljen na [surveymonkey.com](https://www.surveymonkey.com). Obaveštavanje potencijalnih učesnika u istraživanju će biti organizovano kroz komunikacione kanale partnerskih NVO i biće podeljeni sa širom javnošću. U svakoj zemlji će biti prikupljeno najmanje 100 upitnika. Prikupljeni podaci će biti prevedeni na engleski jezik.

Upitnik sadrži tri bloka pitanja:

Demografske podatke

Iskustva u edukaciji o drogama

Stavove i znanja o drogama i upotrebi droga

Zbog ograničenih resursa uzorak neće biti reprezentativan i rezultati procene ne mogu se ekstrapolirati na čitavu populacijsku grupu.

Etika i poverljivost

Anonimnost i poverljivost

Upitnici neće na bilo koji način identifikovati učesnika; upotreba identifikacionih brojeva će osigurati anonimnost u analizi podataka. Starost, pol i demografske osobine učesnika će se koristiti kao identifikacione osobine za analizu; ovo će se objasniti učesnicima u isto vreme kada se traži i saglasnost.

Poverljivost je najvažnija i nikakve informacije o pojedinačnim učesnicima neće biti dostupne za pojedince koji nisu direktno uključeni u unos podataka, identifikatori učesnika neće biti uključeni u rezultate i distribuirane izveštaje. Od istraživačkog tima će se zahtevati da potpiše obrazac koji ne obelodanjuje privatnost učesnika, navodeći da neće razmatrati informacije o pojedincima koji učestvuju u studiji van istraživačkog tima. Istraživački tim će osigurati da se tokom čitave studije pridržavaju etičkih principa korisnosti, nemogućnosti, pravde, autonomije i poštovanja osoba.

Svi podaci ostaće anonimni tokom procesa unosa i analize podataka. Nominalni podaci neće biti zabeleženi ni na koji način.

Online upitnik za mlade

Pozvani ste da učestvujete u istraživanju sprovedenom od strane Nevladine Organizacije Re Generacija u okviru projekta LET's Talk about drugs - new MEthods of communication with youth - LET ME koji je finansiran od strane Evropske Komisije (ERASMUS+ program). Cilj ovog projekta je procena postojeće edukacije o drogama i njene efektivnosti, ispitivanje metoda i alata koje različiti akteri koriste da razgovaraju o drogama sa mladim ljudima i prikupe najbolje prakse kako bi podržali omladinske radnike, edukatore (vršnjačke edukatore), ulične radnike, specijaliste za smanjenje štete koji rade direktno sa mladima koji potencijalno mogu koristiti droge ili ih već koriste, inovativnim pristupima i metodama u edukaciji o drogama. Za ovu anketu potrebno je da odvojite otprilike 15 minuta svog vremena.

Vaše učešće je dobrovoljno. Vaše učešće ne nosi sobom bilo kakve predviđene rizike niti koristi. Ukoliko imate ikakvih pitanja o ovom istraživanju, molimo Vas da kontaktirate: Irenu Molnar, koordinatorku projekta u Srbiji - irena@regeneracija.org

Označavanjem ovog polja pristajem da učestvujem u ovom istraživanju

D1. Da li ste?

1. Žensko
2. Muško
3. Drugo (objasnite) _____

D2. Koliko imate godina?

1. 16-18
2. 19-24
3. 25-30

D3. Koji je najviši stepen obrazovanja koji ste završili?

1. Osnovna škola
2. Srednja škola ili gimnazija
3. Fakultet
4. Ništa

D4. Čime se trenutno bavite?

1. Učenik/ca sam (srednja škola ili gimnazija)

2. Student/kinja sam (fakultet)
3. Student/kinja sam i radim sa pola radnog vremena
4. Student/kinja sam i samozaposlen sam
5. Studiram (na daljinu ili vanredno) i radim s punim radnim vremenom
6. Samozaposlen/a
7. Zaposlen/a, radim s pola radnog vremena
8. Zaposlen/a, sa punim radnim vremenom
9. Nisam zaposlen/a, tražim posao
10. Nisam zaposlen/a, ne tražim posao

D5. Kako biste opisali mesto u kome živite?

1. Glavni grad
2. Gradska sredina
3. Ruralna oblast/seoska sredina

D6. Da li ste nekada bili uključeni u aktivnosti bilo kojih udruženja/nevladinih organizacija?

1. Da, kao zaposleni/a
2. Da, kao član/ica
3. Da, kao volonter/ka
4. Da, kao klijent/kinja
5. Ne

E1. Da li ste nekada dobili bilo koji oblik formalne ili neformalne edukacije o drogama?

1. Da
2. Ne ----- Pređite na pitanje E8.

E2. Gde se odigrala? (Možete izabrati više opcija)

1. U školi
2. Na fakultetu
3. U omladinskoj organizaciji
4. U organizaciji koja se bavi smanjenjem štete
5. Na festivalu i/ili žurci od strane organizacije koja se bavi smanjenjem štete
6. Online obuka (kurs)
7. Drugo (objasnite) _____

E3_1. Ko je vršio edukaciju? (za one koji su u pitanju E2 označili odgovore 1-2) (Možete izabrati više opcija)

1. Učitelj ili profesor
2. Policajac
3. Socijalni radnik
4. Psiholog
5. Omladinski radnik
6. Vršnjački edukator
7. Predstavnik verske organizacije
8. Drugo (objasnite) _____

E3_2. Ko je vršio edukaciju? (za one koji su u pitanju E2 označili odgovore 3-7) (Možete izabrati više opcija)

1. Učitelj ili profesor
2. Policajac
3. Socijalni radnik
4. Psiholog
5. Omladinski radnik
6. Vršnjački edukator
7. Predstavnik verske organizacije
8. Drugo (objasnite) _____

E4_1. U kom obliku je edukacija organizovana? (za one koji su u pitanju E2 označili odgovore 1-2)

1. Jednokratno formalno predavanje
2. Kurs
3. Neformalni sastanak
4. Privatni razgovor/savetovanje
5. Drugo (objasnite) _____

E4_2. U kom obliku je edukacija organizovana? (za one koji su u pitanju E2 označili odgovore 3-7)

1. Jednokratno formalno predavanje
2. Kurs
3. Neformalni sastanak
4. Privatni razgovor/savetovanje
5. Drugo (objasnite) _____

E5_1. Koje obrazovne metode/aktivnosti je edukacija uključivala? (za one koji su u pitanju E2 označili odgovore 1-2) (Moguće je izabrati više opcija)

1. Dramu/predstavu
2. Gledanje filma
3. Sport
4. Izložbu
5. Radionicu
6. Predavanje
7. Umetnost
8. Drugo (objasnite) _____

E5_2. Koje obrazovne metode/aktivnosti je edukacija uključivala? (za one koji su u pitanju E2 označili odgovore 3-7) (Moguće je izabrati više opcija)

1. Dramu/predstavu
2. Gledanje filma
3. Sport
4. Izložbu
5. Radionicu
6. Predavanje
7. Umetnost
8. Drugo (objasnite) _____

E6_1. Koje ste podatke dobili tokom ove edukacije? (za one koji su u pitanju E2 označili odgovore 1-2) (Moguće je izabrati više opcija)

1. Podatke o zakonima kojima se regulišu ilegalne droge
2. Podatke o lečenju zavisnosti od droga
3. Podatke o efektima i rizicima upotrebe supstanci
4. Podatke o praksama i alatima za minimiziranje štetnih posledica upotrebe droga
5. Podatke o predoziranju drogom i sprečavanju predoziranja
6. Podatke o dostupnim zdravstvenim i društvenim servisima podrške, uključujući servise za smanjenje štete

E6_2. Koje ste podatke dobili tokom ove edukacije? (za one koji su u pitanju E2 označili odgovore 3-7) (Moguće je izabrati više opcija)

1. Podatke o zakonima kojima se regulišu ilegalne droge
2. Podatke o lečenju zavisnosti od droga
3. Podatke o efektima i rizicima upotrebe supstanci
4. Podatke o praksama i alatima za minimiziranje štetnih posledica upotrebe droga
5. Podatke o predoziranju drogom i sprečavanju predoziranja
6. Podatke o dostupnim zdravstvenim i društvenim servisima podrške, uključujući servise za smanjenje štete

E7_1. Molimo Vas da procenite tačnost sledećih tvrdnji koje se tiču edukacije o drogama koju ste dobili. Smatram da... (za one koji su u pitanju E2 označili odgovore 1-2)

	1 (uopšte se ne slažem)	2	3	4	5 (u potpunosti se slažem)
A. su podaci koje smo dobili bili korisni					
B. su podaci koje smo dobili bili iskreni					
C. je sadržaj edukacije bio zasnovan na dokazima					

D. je edukacija pružena na neosuđujuć način					
E. je sadržaj edukacije bio kulturno i društveno osetljiv					
F. je pružena edukacija poštovala ljudska prava					
G. sam mogao/la iskreno da podelim svoja iskustva					
H. sam naučio/la mnogo toga novog					

E7_2. Molimo Vas da procenite tačnost sledećih tvrdnji koje se tiču edukacije o drogama koju ste dobili. Smatram da... (za one koji su u pitanju E2 označili odgovore 3-7)

	1 (uopšte se ne slažem)	2	3	4	5 (u potpunosti se slažem)
A. su podaci koje smo dobili bili korisni					
B. su podaci koje smo dobili bili iskreni					
C. je sadržaj edukacije bio zasnovan na dokazima					
D. je edukacija pružena na neosuđujuć način					
E. je sadržaj edukacije bio kulturno i društveno osetljiv					
F. je pružena edukacija poštovala ljudska prava					
G. sam mogao/la iskreno da podelim svoja iskustva					
H. sam naučio/la mnogo toga novog					

E8. Da li je predstavnik policije sa obučenim psom ikad došao u Vašu školu/na Vaš fakultet/na Vaše radno mesto da traži drogu? (Možete izabrati više opcija)

1. U školu
2. Na fakultet
3. Na radno mesto
4. U noćnom životu i parti setingu
5. Ne

E9. Koje biste podatke o drogama želeli da znate? (Moguće je izabrati više opcija)

1. Podatke o supstancama i rizicima
2. Podatke o dostupnim servisima smanjenja štete
3. Podatke o dostupnim zdravstvenim i socijalnim servisima
4. Podatke o zakonima koji regulišu upotrebu droge i njenu implementaciju
5. Podatke o dostupnoj pravnoj pomoći u slučajevima povezanim sa prekršajima u vezi sa drogom
6. Podatke o predoziranju drogom i sprečavanju predoziranja
7. Podatke o omladinskim organizacijama koje rade sa ljudima koji koriste droge
8. Podatke o lečenju zavisnosti od droge
9. Drugo (objasnite) _____

E10. Ko bi po Vašem mišljenju trebalo da sprovodi edukaciju o drogama? (Moguće je izabrati više opcija)

1. Učitelj ili profesor
2. Policijski službenik
3. Doktor, medicinska sestra ili drugi medicinski radnik
4. Socijalni radnik
5. Specijalizovan savetnik za droge
6. Psiholog
7. Omladinski radnik
8. Vršnjački edukator
9. Predstavnik verske organizacije
10. Drugo (objasnite) _____

E11. Ukoliko biste želeli da dođete do informacija o upotrebi ilegalnih supstanci i supstanci uopšte uzev, kome biste se obratili? (Moguće je izabrati više opcija)

1. Potražio bih informacije na internetu (na stranicama ili četovima/forumima)
2. Obratio/la bih se prijatelju
3. Obratio/la bih se doktoru, medicinskoj sestri ili nekoj drugoj vrsti zdravstvenog radnika
4. Obratio/la bih se roditeljima/rođacima
5. Obratio/la bih se savetniku centru specijalizovanom za droge
6. Obratio/la bih se masovnim medijima (novine, časopisi, televizija, radio)
7. Obratio/la bih se nekome u školi/na fakultetu ili na poslu
8. Obratio/la bih se policiji
9. Obratio/la bih se socijalnom/omladinskom radniku
10. Obratio/la bih se vršnjačkom edukatoru
11. Obratio/la bih se predstavniku verske organizacije
12. Obratio/la bih se telefonskoj liniji za pomoć
13. Drugo (objasnite) _____

E12. Ako ste u poslednjih godinu dana dobili informacije o efektima i rizicima upotrebe ilegalnih droga, kojim kanalima su te informacije stigle do vas? (Moguće je izabrati više opcija)

1. Preko interneta (stranica ili četova/foruma)
2. Preko prijatelja
3. Preko doktora, medicinske sestre ili neke druge vrste zdravstvenog radnika
4. Preko roditelja/rođaka
5. Preko savetnika/centra specijalizovanog za droge
6. Preko masovnih medija (novina, časopisa, televizije, radija)
7. Preko nekoga u školi/na fakultetu ili na poslu
8. Preko policije
9. Preko socijalnog/omladinskog radnika
10. Preko vršnjačkog edukatora
11. Preko predstavnika verske organizacije
12. Preko telefonske linije za pomoć
13. Drugo (objasnite) _____

O1. Koja su po Vašem mišljenju tri najefektivnija načina da vlasti umanje probleme povezane s upotrebom droga? (Možete izabrati više opcija)

1. Preduzimanje oštrih mera protiv dilera i trgovaca drogom
2. Programi smanjenja štete i informacije u vezi sa drogama i upotrebi
3. Preventivni programi i kampanje
4. Lečenje i rehabilitacija korisnika droga
5. Preduzimanje oštrih mera protiv korisnika droga
6. Smanjenje siromaštva/nezaposlenosti
7. Više slobodnog vremena
8. Legalizovanje droga

O2. Koja se od sledećih izjava po Vašem mišljenju odnosi na psihoaktivne supstance?

1. Psihoaktivne supstance mogu biti i štetne i blagotvorne i treba ih regulisati u skladu s tom činjenicom
2. Sve psihoaktivne supstance su opasne i treba ih zabraniti

O3. Koje od sledećih supstanci su psihoaktivne? (Može biti više tačnih/primenljivih odgovora i treba izabrati sve odgovore za koje mislite da su tačni)

1. Kafa
2. Čokolada

3. Alkohol
4. Kanabis
5. Heroin
6. LSD
7. Soda bikarbona
8. Nikotin

O4. U kojoj meri se slažete sa tvrdnjom da su sve ilegalne droge jednako štetne?

1. Potpuno se slažem
2. Uopšte se ne slažem
3. Delimično se slažem

O5. Koliko je po Vašem mišljenju konzumiranje sledećih supstanci rizično za zdravlje korisnika?

1. Visokorizično
2. Srednjerizično
3. Niskorizično
4. Nimalo rizično

9. Ne znam

A. Konzumiranje kanabisa jednom ili dvaput	1	2	3	4	9
B. Redovno konzumiranje kanabisa	1	2	3	4	9
C. Konzumiranje ekstazija jednom ili dvaput	1	2	3	4	9
D. Redovno konzumiranje ekstazija	1	2	3	4	9
E. Konzumiranje alkohola jednom ili dvaput	1	2	3	4	9
F. Redovno konzumiranje alkohola	1	2	3	4	9
G. Konzumiranje kokaina jednom ili dvaput	1	2	3	4	9
H. Redovno konzumiranje kokaina	1	2	3	4	9
I. Vejpovanje jednom ili dvaput	1	2	3	4	9
J. Redovno vejpovanje	1	2	3	4	9

O6. Jeste li probali neke legalne psihoaktivne supstance (alkohol, duvan)?

1. Da
2. Ne

O7. Jeste li probali neke ilegalne psihoaktivne supstance?

1. Da
2. Ne ----- Pređite na pitanje O9.

O8. Kako ste sve unosili drogu u organizam? (Moguće je izabrati više opcija)

1. Pušenjem
2. Vejpovanjem
3. Ušmrkavanjem
4. Injektiranjem
5. Gutanjem, lizanjem
6. Trljanjem o desni

O9. Po Vašem mišljenju, koliko bi Vama lično bilo teško da nabavite ilegalne supstance ukoliko biste to želeli?

1. Veoma lako
2. Prilično lako
3. Prilično teško
4. Veoma teško
5. Neizvodljivo

O10. Jeste li ikad prisustvovali predoziranju (ilegalnim) drogama?

1. Da
2. Ne

O11. Šta biste uradili kad biste prisustvovali predoziranju drogom? (Moguće je izabrati više opcija)

1. Pozvao/la bih hitnu pomoć
2. Pozvao/la bih svoje roditelje
3. Pozvao/la bih svoje prijatelje
4. pokušao/la bih sam/a da se nosim s tim
5. Ne znam

O12. Kome biste se obratili ako biste Vi ili Vaši prijatelji imali problema sa upotrebom supstanci? (Moguće je izabrati više opcija)

1. Specijalisti za zavisnost od droga
2. Porodičnom doktoru
3. Organizaciji koja se bavi smanjenjem štete
4. Omladinskoj organizaciji
5. Roditeljima
6. Verskoj instituciji
7. Centru za odvikavanje od droga
8. Psihijatru
9. Potražio bih pomoć na internetu
10. Prijateljima
11. Drugo (objasnite) _____
12. Nikome

O13. Da li znate šta je smanjenje štete?

1. Da, smanjenje štete se odnosi na politike, programe i prakse koji imaju za cilj minimizaciju negativnih posledica trgovine drogom i upotrebom ilegalnih supstanci
2. Da, smanjenje štete se odnosi na politike, programe i prakse koji imaju za cilj minimizaciju negativnih zdravstvenih, socijalnih i zakonskih posledica povezanih sa upotrebom droga, kao i politikama i zakonima koji se tiču droga
3. Ne, nikad nisam čuo/la za to

Hvala Vam što ste učestvovali! Ukoliko imate bilo kakvih pitanja o ovom istraživanju molimo Vas kontaktirajte koordinatorku projekta u Srbiji, Irenu Molnar na irena@regenreacija.org

Vodič za fokus grupu sa omladinskim radnicima, socijalnim radnicima, edukatorima koji ne rade u oblasti prevencije, smanjenja štete, edukacije o drogama ali imaju pristup mladima

Opišite prosečnog korisnika usluga koje pruža Vaša organizacija

Koju vrstu usluga pružate?

Koga imate od osoblja? Da li imate vršnjačke radnike?

Da li pružate ikakve informacije povezane sa upotrebom droga? Koje alate i metode koristite?

Šta po Vašem mišljenju najbolje funkcioniše i zašto? (podelite svoje najbolje prakse kad je o drogama reč, ukoliko ih imate)

Da li mlade zanima ova tema i da li su od Vas tražili savetovanje o toj temi?

Kojim se osnovnim principima vodite u svom radu, dok pričate s mladima o osetljivim temama poput upotrebe droga?

Kako biste ocenili postojeću edukaciju o drogama u svojoj zemlji?

Kako biste opisali efektivnu edukaciju o drogama? Šta bi ona trebalo da sadrži?

Kakvu bi ulogu u njoj trebalo da imaju organizacije koje se bave smanjenjem štete, prevencijom i dr?

Ko bi, po Vašem mišljenju, trebalo da razgovara sa mladima o drogama i rizicima njihove upotrebe?

Kakve bi poruke trebalo da šaljemo kao društvo?

Vodič za fokus grupu/intervju sa omladinskim radnicima, socijalnim radnicima, vršnjačkim edukatorima, specijalistima koji rade u oblasti prevencije, smanjenja štete, edukacije o drogama i imaju pristup mladima

Opišite prosečnog korisnika usluga koje pruža Vaša organizacija

Koju vrstu usluga pružate?

Koga imate od osoblja? Da li imate vršnjačke radnike?

Da li mladi koriste Vaše usluge? Koje vrste usluga su im potrebne?

Da li pružate ikakve informacije povezane sa upotrebom droga? Koje alate i metode koristite?

Šta, po Vašem mišljenju, najbolje funkcioniše i zašto? Da li to zavisi od godina ili od supstance (legalna/illegalna)? (podelite svoje najbolje prakse kad je reč o drogama)

Da li mlade zanima ova tema i da li su od Vas tražili savetovanje o toj temi?

Kojim se osnovnim principima vodite u svom radu, dok pričate s mladima o osetljivim temama poput upotrebe droga?

S kojim problemima se suočavate/je moguće da se suočite zbog toga što mladima pružate edukaciju o drogama?

Kakva je situacija u pogledu programa smanjenja štete po mlade u Vašoj zemlji?

Kako biste ocenili postojeću edukaciju o drogama u svojoj zemlji?

Kako biste opisali efektivnu edukaciju o drogama? Šta bi ona trebalo da sadrži?

Kakvu bi ulogu u njoj trebalo da imaju organizacije koje se bave smanjenjem štete?

Ko bi, po Vašem mišljenju, trebalo da razgovara sa mladima o drogama i njihovoj upotrebi?

Kakve bi poruke trebalo da šaljemo kao društvo?

Vodič za fokus grupu sa mladima koji bi bili u mogućnosti da podele svoje stavove i znanja o edukaciji o drogama u svojoj zemlji

Jeste li nekada dobili neki oblik edukacije o drogama? Gde? Ocenite ovo iskustvo (ko je pružio edukaciju, kakva je bila, koliko su relevantne i korisne bile informacije koje ste dobili)

Molimo Vas da podelite sve dobre prakse, metode i alate s kojima ste se susreli u razgovoru o drogama, šta Vam se najviše svidelo

Da li smatrate da je bitno uključiti edukaciju o drogama (smanjenju štete i prevenciji) u školske i univerzitetske programe?

Šta znate o organizacijama koje se bave smanjenjem štete/omladinskim organizacijama u Vašoj državi?

Da li ste ikad sami kontaktirali neku organizaciju koja se bavi smanjenjem štete/omladinsku organizaciju, bili kontaktirani od strane neke od tih organizacija ili bili korisnik bilo kojih usluga neke od tih organizacija?

Ukoliko je Vaša/ili vašeg prijatelja upotreba droga problematična, da li znate gde možete da potražite stručnu pomoć ili savet?

Gde tražite informacije o drogama/rizicima upotrebi droga?

Kakve informacije tražite?

Ko bi, po Vašem mišljenju, trebalo da razgovara sa mladima o drogama i rizicima upotrebi droga? Kako bi to trebalo organizovati?

Informisani pristanak

Ovaj obrazac za informisanje i informisanu saglasnost je da vam pomogne da odlučite da li želite da učestvujete u intervjuu koji je povezan sa studijom u vezi sa procenom edukacije u Republici Srbiji u vezi sa drogama a koja se sprovodi u okviru projekta "Lets talk about new methods of communication with youth - LET ME, finansiran od strane evropske Komisije kroz program Erasmus+

Vaše učešće je dobrovoljno.

Molim vas, odvojite vremena da pročitate ovaj obrazac i postavite pitanja ako želite. Takođe možete razgovarati o vašem učešću sa drugima pre donošenja odluke.

Ako odlučite da učestvujete, od vas će biti zatraženo da date svoju pisanu saglasnost u saglasnosti sa ovim dokumentom. Dobićete kopiju formulara za potpunu informisanost, ako to želite.

Pozivamo vas da učestvujete u studiji sprovedenoj za procenu postojećeg obrazovanja o lekovima i njegove efikasnosti. Studija će takođe proučiti koje informacije o drogama su dostupne i kako ih percipiraju mladi, te ispitati metode i alate koje koriste različiti akteri kako bi razgovarali o drogama sa mladima i prikupili najbolje prakse. Istraživanje u Srbiji sprivodi NVO Re Generacija u okviru projekta LET's Talk about drugs – new MEthods of communication with youth – LET ME koji je finansiran od strane Evropske Komisije u okviru programa Erasmus+

Ova studija ima dva dela. Prvi deo uključuje polustrukturirane intervjuue i fokus grupe sa omladinskim radnicima/cama, socijalnim radnicima/cama, vaspitačima/vaspitačicama koji rade sa mladima, kao i radnicima/cama koji rade u oblasti prevencije, smanjenja štete, edukacije u vezi sa drogama i imaju pristup mladima; mladi ljudi koji bi mogli da podele svoje mišljenje i znanje o edukaciji o drogama. Druga - kvantitativna komponenta - biće fokusirana na procenu postojećeg obrazovanja o drogama i njegove efektivne percepcije od strane mladih.

Ovo istraživanje se sprovodi u Srbiji, sa učesnicima iz više gradova. Od vas se očekuje da učestvujete u polustrukturiranom intervjuu / fokus grupi koja će trajati do 60 minuta.

Da biste doneli informisanu odluku o tome da li želite da učestvujete u ovoj studiji ili ne, morate znati šta vam ona može značiti. Objasnićemo vam moguće rizike i koristi vašeg učešća. Ovo će vam pomoći da odlučite da li ste voljni da budete deo studije. Biće vam dostavljene detaljne informacije o studiji, a anketari će odgovoriti na sva pitanja koja se mogu javiti. Tada ćete biti u mogućnosti da donesete odluku u vezi sa svojim učešćem u studiji. Da biste potvrdili svoju spremnost da učestvujete u studiji, od vas će se tražiti da to izgovorite naglas kako bi imali i audio zapis vašeg pristanka. Dobićete i kopiju ovog obrasca za informirani pristanak koji je potpisao istraživač.

Razgovor će biti snimljen tokom ovog intervjuua. Transkripte intervjuua napraviće naši istraživači. Ovi transkripti neće sadržati lične podatke koji bi mogli da se identifikujete. Svi prikupljeni obrasci na papiru čuvaće se u kancelariji NVO Re Generacija najmanje tri meseca po završetku studije dok se podaci ne unesu u digitalne obrasce i ne završi analiza. Rezervna kopija baze podataka o studiji, audio datoteka i transkripata za razgovor biće sačuvana na sigurnim veb serverima, koji su nedostupni spoljnim korisnicima.

Prava učesnika studije

Vaše učešće u ovoj studiji ne dovodi u pitanje bilo koja vaša prava. Bićete u mogućnosti da postavite pitanja istraživačkom timu i da dobijete odgovore. Potpisivanjem obrasca za saglasnost prihvatate da ste dobili informacije o studiji i da ste spremni da učestvujete u njoj. Dobićete kopiju ovog obrasca

U Srbiji će istraživački protokol pregledati etički odbor Etnološko-antropološkog Društva Srbije.

Ukoliko imate ikakvih pitanja o ovom istraživanju, molimo Vas da kontaktirate:

Irenu Molnar, koordinatorku projekta u Srbiji - irena@regeneracija.org

061/6951243

Dobrovoljno učešće / pravo na povlačenje iz studije

Vaše učešće u ovoj studiji je potpuno dobrovoljno. Bićete u mogućnosti da prekinete svoje učešće u studiji u bilo kojoj fazi intervjuua. Vaša obaveštena saglasnost za učešće u studiji ne dovodi u pitanje bilo koja od vaših zakonskih prava. Ako odbijete da učestvujete, svi obrasci koji su već ispunjeni neće se koristiti.

Rizici

Pošto je upotreba droga osetljiva tema, istraživanje ove vrste može dovesti do mogućih rizika za vašu anonimnost i poverljivost. U nastavku pronađite detalje o koracima koje je preduzeo istraživački tim kako bi osigurao poverljivost i umanjio sve potencijalne neprijatnosti koje bi mogle prouzrokovati učestvovanje u ovoj studiji.

Poverljivost

Mi ćemo se pobrinuti da osiguramo da vaši lični podaci budu zaštićeni. Istraživački tim će čuvati poverljivost vaših ličnih podataka i informacija. Bilo koji objavljeni izveštaji ili druge publikacije koje koriste informacije dobijene iz ove studije neće uključivati vaše ime ili bilo koje druge podatke koji bi vas mogli identifikovati. Koristiće se anonimni kod tako da se vaše ime ne može identifikovati. Identifikacijski brojevi (šifre) koristiće se za identifikacione svrhe u svim oblicima koji sadrže podatke.

Prednosti

Možda nećete imati nikakve direktne koristi od svog učešća u ovom intervjuu. Međutim, podaci prikupljeni tokom ove studije će, nadamo se, pomoći da se poboljša kvalitet obrazovanja droga u Srbiji.

Potpis istraživača koji vam je uručio formular:

Datum:

(Molim vas popunite polje štampanim slovima i potpišite)

OBJAVLJIVANJE OVOG IZVEŠTAJA JE REZULTAT ZAJEDNIČKOH NAPORA:

Eurasian Harm Reduction Association (EHRA). EHRA je neprofitna javna organizacija zasnovana na članstvu koja ujedinjuje i podržava 303 aktivista/kinja i organizacija za smanjenje štete iz Centralne i Istočne Evrope i Centralne Azije (CEECA) kako bi osigurala prava i slobode, zdravlje i dobrobit ljudi koji koriste psihoaktivne supstance. Udruženje je registrovano u Litvaniji 2017. godine, nastavljajući tradiciju mreže regionalnih aktivista za smanjenje štete od 1997.

Rights Reporter Foundation (RRF) je osnovana 2014. Godine, a osnovali su je mađarski aktivisti za ljudska prava kako bi poboljšali situaciju ljudskih prava osetljive populacije, kao što su korisnici droga i seksualni radnici, putem javnog obrazovanja i zagovaranja. Članovi osnivači RRF-a su se odvojili od Programa za politike prema drogama Mađarske unije za građanske slobode (HCLU), gde su radili od 2004. do 2015. RRF proizvodi video zapise, koordinira globalnom mrežom filmskih stvaralaca, vodi veb stranicu Drugreporter, savetuje donosiocice odluka, obučava druge aktiviste za snimanje filmova i organizovanje kampanja. RRF je aktivni član Foruma civilnog društva za droge, ekspertske grupe Evropske komisije.

Youth Organisation for Drug Action (YODA) je mreža omladinskih organizacija i mladih aktivista koji rade u 21 evropskoj zemlji i koji veruju da ljudska prava i javno zdravlje moraju biti na prvom mestu kada se traže rešenja za globalni problem droga. YODA podržava:

- Pravi pristup lečenju i drugim uslugama vezanim za droge za mlade;
- Obrazovanje o drogama koje se zasniva na naučnim dokazima;
- Dekriminalizaciju posedovanja droga za ličnu upotrebu;
- Pristup programima smanjenja štete;
- Efikasnu zaštitu ljudskih prava;
- Uključivanje mladih u procese donošenja odluka.

Young Wave je nevladina organizacija koju su osnovali mladi ljudi koji koriste droge i na koje u Litvaniji utiču štetne politike prema drogama, da bi se prigrlili i bili respektabilan i konstruktivan deo formiranja politike prema drogama. Young Wave promovise građansku aktivnost i prati naučni napredak na poljima politika prema drogama i smanjenja štete. Misija organizacije je da mobilise civilno društvo, mlade ljude i ljude koji koriste psihoaktivne supstance, kao i da stvori dokaze i politike prema drogama zasnovanu na ljudskim pravima u Litvaniji.

Nevladina organizacija Re Generacija je omladinska organizacija vođena mladima koja radi u oblasti javnog zdravlja i ljudskih prava, fokusirajući se na specifična pitanja u vezi sa ugroženim grupama u riziku, u pogledu upotrebe supstanci. Re Generacija je specijalizovana organizacija koja doprinosi ispunjavanju svojih ciljeva radom kroz unapredjenje politika prema drogama, istraživanja, edukaciju i javno zagovaranje u kontekstu prevencije zloupotrebe psihoaktivnih supstanci radi unapredjenje javnog zdravlja. Organizacija doprinosi akcijama ka uspostavljanju okvira za različite, inovativne programe koji se odnose na održive programe smanjenja štete, prepoznajući i fokusirajući se na poštovanje ljudskih prava osetljivih i marginalizovanih populacija u Srbiji. Tokom godina organizacija je aktivno učestvovala u reformi politika prema drogama na nacionalnom i međunarodnom nivou.

Center for Humane Policy je nevladina, neprofitna organizacija, nastala početkom 2016 godine sa glavnim ciljevima da promovise, olakšaja i podrži razvoj efikasnih politika prema drogama u oblastima javnog zdravlja, socijalne zaštite i obrazovanja.

The image features abstract, expressive brushstrokes in vibrant red, blue, and white. These strokes are positioned in the corners and along the sides of the page, creating a dynamic, artistic frame. The central area is a plain white background.

<https://drugeducationyouth.org>